

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Відносини між ФРН і НДР в умовах Холодної війни
у 1949–1973 рр.»

Виконала: студентка IV курсу

Денної форми навчання

Напрямок підготовки (спеціальності)

032 – історія та археологія

Лінтур Вероніка Русланівна

Керівник: к.і.н., доц.

Ченчик Д. В.

Рецензент: д.і.н., проф.

Станчев М. Г.

Харків – 2023

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Утворення ФРН і НДР та боротьба за суб'єктність у 1945–1955 роках	12
РОЗДІЛ 2. Відносини між ФРН та НДР з 1955 р. по 1961 р.	32
РОЗДІЛ 3. Завершення Берлінської кризи 1961 р. та поступове зближення між ФРН і НДР.....	48
ВИСНОВИКИ.....	62
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	65

Вступ

Відразу після того, як стало зрозуміло, що крах військового Німецького Рейху неминучий, вже під час Другої світової війни союзники «Великої трійки» розпочали обговорювати поділ Німеччини на окупаційні зони, як одну з головних цілей встановлення повоєнного режиму в Німеччині. У той час США, СРСР, Франція та Велика Британія окупували Німеччину в органі, відомому як Контрольна рада союзників, і кожен з них виконував цілі поставленні на Потсдамській конференції по-своєму. Хоча і були спроби проводити спільну політику щодо повоєнного відновлення Німеччини, але згодом вона почала відрізнятися у різних зонах окупації та дедалі змінювалася на ту, що була б вигідною та не суперечила міжнародним інтересам для окупаційної влади. Але все ж єдине залишалось незмінним: незалежно від зони окупації ставало дедалі очевиднішим, що важко відокремити політику повоєнного відновлення Німеччини від власних зовнішньо-політичних інтересів. Невдовзі цей конфлікт інтересів переросте у довготривалу Холодну війну. Вона диктуватиме свої умови, за якими існуватимуть дві нові німецькі держави – ФРН та НДР, що знаходились та розвивались по різні сторони «залізної завіси».

Актуальність теми: Дослідження відносин Федеративної республіки Німеччини та Німецької демократичної республіки представляють науковий інтерес, адже події описуваного періоду мали значний вплив на перебіг подій та «градус» у Холодній війні, оскільки саме Німеччина стала одним з ключових «фронтів» протистояння. До того ж, на прикладі Німеччини можна прослідкувати характерні особливості та відмінності двох систем – соціалістичної та капіталістичної, оскільки «маючи один фундамент, вони будувались по-різному».

Об'єктом в роботі виступають відносини німецько-німецькі у контексті подій холодної війни з 1949 по 1973 роки.

Предметом у роботі є еволюція неформальних та формальних відносини між ФРН і НДР в зазначений період.

Хронологічні рамки нижньою хронологічною межею є 1949 рік, коли були утворені дві німецькі держави, ФРН та НДР, а верхньою є вересень 1973 року, коли відбувся вступ ФРН та НДР до ООН, що, що де-юре закріпило статус незалежності та суб'єктності двох країн однієї нації.

Територіальні межі охоплюють території німецьких окупованих земель країнами-переможцями у Другій світовій війні за Потсдамською конференцією 1945 року, і в подальшому з 1949 року поділених на дві зони: західну – згодом ФРН та східну – НДР.

Історіографію дослідження можна поділити на три основні групи: **перша група** включає роботи авторів, що досліджують історію – Федеративної Республіки Німеччини. Історію виникнення та становлення ФРН як держави ґрунтовно дослідив Венер Г., який розкрив роль Західних союзників у формуванні юридично законної основи для утворення Західнонімецької держави. Окрім того, у роботі подано детальний аналіз «Основного закону» ФРН від 1949 р. та його особливості¹.

Період формування ФРН як суб'єктної держави, на прикладі встановлення дипломатичних контактів та налагодження економічних відносин із Західними сусідами у 1949–1957 рр. досліджував Гербс.², в свою чергу становлення ФРН на міжнародній арені описано в короткій статі українського вченого Гензеля³. Крім того, велике значення для роботи відіграв опис політики ключових посадовців ФРН, описані в книзі німецького історика Шміда⁴. Крім того,

¹Wehner G. Die Westalliierten und das Grundgesetz 1948–1949: Die Londoner Sechsmächtekonferenz. Kapitalkonzept Medien, 1994. 312.

²Herbst L. Option für den Westen. Vom Marshallplan bis zum deutsch-französischen Vertrag. München:Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1989. 463 s.

³Гензель А. Європейська політика ФРН у 50-ті роки: "новий початок" на шляху до зближення з НДР // Німеччина і Україна в контексті європейської інтеграції. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003.С. 203–204.

⁴Schmid G. Politik des Ausverkaufs? Die Deutschlandpolitik der Regierung Brandt/Scheel. 2. Auflage. München: Tuduv-Verlagsgesellschaft, 1979. 315 p.

важливою роботою в цьому контексті є історичний опис зовнішньої політики ЄС Бінді¹, оскільки в період формування Європейської спільноти, німецьке питання було ключовим в порядку денному протягом довгих років

До **другої групи** можна віднести низку досліджень, що вивчають НДР протягом зазначеного періоду. В першу чергу, варто зазначити роботу Голландського вченого Горстмара², в якій описується ключове питання для Східної Німеччини, а саме шлях міжнародного визнання. Ця робота доповнюється фундаментальною працею німецького вченого Маєра³, яка описує історію зовнішньої політики Берліну в релевантний до цього дослідження період. Також, велике значення для цієї роботи відіграла праця Венткера⁴, яка описує історію зовнішньої політики НДР протягом всього періоду її існування.

Третя група, включає роботи з історії повоєнної Німеччини в цілому та внутрішньо- німецьких соціально-економічних аспектів взаємовідносин двох німецьких країн. Серед цього блоку праць, варто згадати в першу чергу роботу загального характеру Герберта⁵, в якій детально описано історію Німеччини протягом ХХ-го століття. Крім того, варто також зазначити статтю вченого з нашого університету Олега Шаповалова⁶, який описує події з перспективи регіональної специфіки. Якщо говорити про дипломатичну площину міжнімецьких відносин, варто зазначити коротку, але визначну роботу Шалма⁷, яка стислій формі описує історію відносин урядів в Бонні та Берліні. В свою чергу, це більш детально, але в менших хронологічних межах описано в

¹ Bindi F. European Union Foreign Policy: A Historical Overview // Foreign Policy of European Union 2012 Pp. 13–40.

² Horstmeier C. Stiefkind der Staatengemeinschaft: Die Anerkennungspolitik der DDR in Westeuropa 1949 - 1973.c [Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen, 2014. 378 b.

³ Meyer C. Außenpolitik der DDR. Drei Jahrzehnte sozialistische deutsche Friedenspolitik Institut. Berlin (Ost):Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1979. 390 p.

⁴ Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949-1989. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007. 644 s.

⁵ Herbert U. Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Berlin: durchgesehene,2018. 1451 s.

⁶ Шаповалов О. Історія Німеччини в особливостях регіональної специфіки // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вип. 866, 2009 С. 26-35.

⁷ Schalm A. Die deutsche Frage 1945 bis 1989 – Die Entwicklung der politischen Beziehungen zwischen Ost- und Westdeutschland. [German Edition] München: Alemán 26 s.

спільній роботі Еріцеса та Штунфельделя¹, а також Вінклера². Важливою роботою для цього дослідження також є робота Гарейса, в якій проводиться порівняльний аналіз зовнішньої політики німецьких держав³. Схожою роботою, яка узагальнює історію зовнішньої політики розділеної Німеччини, є робота Ганрідера⁴, яка описує зовнішню політику ФРН та НДР через історію їх взаємовідносин з конкретними країнами. Також важливим аспектом у відносинах двох держав однієї нації була торгівля, що в достатньому обсязі розкрито в роботі Куппера⁵, присвяченій міжнімецькій торгівлі. Важливим аспектом є також дослідження німецького питання через призму міжнародної політики. В цьому контексті важливою є коротка але змістовна стаття українських вчених Пінцака та Онутчака⁶. А також книга Юнкера⁷, яка описує історію відносин США та Німеччини. Також, велику роль відіграли роботи присвячені конкретним подіям з історії німецького питання, серед них варто зазначити праці Міхалса⁸ та Кудряченка⁹ присвячені першій Берлінській кризі та її впливу на міжнародну політику того періоду, а також аналогічну роботу Шаке¹⁰, в якій описується обидві Берлінські кризи та їх значення для світової політики. Певно найбільш широкою роботою з цього ряду, є книга Тейлора¹¹,

¹ Erices R., Schönfelder J. Willy Brandt in Erfurt: Das erste deutsch-deutsche Gipfeltreffen 1970. Berlin: Ch. Links Verlag, 2010 336 s.

² Winkler H. A. Germany: The Long Road West, vol. 2, 1933–1990, trans. by Alexander Sager. Oxford: Oxford University Press, 2007. 704 p.

³ Gareis S. B. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik. Berlin: UTB GmbH, 2021. 305 s.

⁴ Hanrieder W.F. Germany, America, Europe: Forty Years of German Foreign Policy. New Haven: Yale University Press 1991.

⁵ Kupper S. Innerdeutscher Handel (IDH), Hamburg: Bundesministerium für Innerdeutsche Beziehungen, 1971. 644 s.

⁶ Пінцак В., Онутчак О. Еволюція німецького питання у зовнішній політиці західних держав та СРСР у період Другої світової війни // Історична панорама, 2013. Вип. 17, С. 115–118.

⁷ Junker D. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968. Cambridge: Cambridge university press, 2011. 690 p.

⁸ Michaelis H. Ursachen und Folgen, Bd. 26. Berlin: Dokumenten-Verlag, 1979.

⁹ Кудряченко А. І. Берлінська криза 1948-1949 років. балансвання на межі війни.// Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Київ: Фенікс, 2014. С. 79–90

¹⁰ Schake K. The Berlin Crises of 1948-49 and 1958-62, in Securing Peace in Europe, 1945-1962 Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1992. 82 p.

¹¹ Taylor F. The Berlin Wall: A World Divided, 1961-1989. New York: Harper Perennial, 2008. 528 p.

присвячена Берлінській стіні, та різним, в першу чергу соціальним аспектам поділу Німеччини.

Джерельна база складається з:

Офіційних документи уряду НДР, які мали на меті врегулювати внутрішні юридичні та зовнішні політичні аспекти, зокрема й міжнімецькі. До офіційних документів берлінського уряду можна віднести прийняту 1949 р. конституцію НДР¹, підписані договори з СРСР², країнами Східного блоку в рамках економічної, політичної та військової інтеграції й «політики визнання»³ у другій половині 1950-х рр.

Офіційні документи боннського уряду – відповідно «Основний закон» ФРН⁴ від 1949 р., урядові програми⁵ та заяви⁶, дипломатичні ноти⁷ та договори з іншими країнами, безпосередньо, з СРСР⁸ та НДР⁹. А також міжнародні договори та резолюції, що стали наслідком багаторазових зустрічей ФРН із

¹ Die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik. documentArchiv.de URL: <http://www.documentarchiv.de/ddr/verfddr1949.html#fn01> (Дата звернення: 01.05.2023.)

² Vertrag über die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken vom 20. September 1955 //Diplomatic Documents of Switzerland URL: Vertrag über die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken (1955) (verfassungen.de)

³ Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Народной Республикой Албанией, Народной Республикой Болгарией, Венгерской Народной Республикой, Германской Демократической Республикой, Польской Народной Республикой, Румынской Народной Республикой, Союзом Советских Социалистических Республик и Чехословацкой Республикой, Варшава, 14 мая 1955 г. Megabook: [https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%201955%20\(%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82\)](https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%201955%20(%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82)) (Дата звернення: 01.05.2023.)

⁴ Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 23. Mai 1949. 1000 Dokumente. DE URL: https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0014_gru_de.pdf (Дата звернення: 01.05.2023.)

⁵ Modifying the Hallstein Doctrine (June 4, 1969) // Bundesregierung beschließt Grundsatzklärung über ihr Verhalten bei Anerkennung der DDR durch dritte Staaten nach Diskussion der Hallstein-Doktrin wegen Anerkennung der DDR u. a. durch Kambodscha und friert Beziehungen zu Kambodscha ein Archiv der Gegenwart, June 4, 1969, vol. 5, p. 4805

⁶ Regierungsprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1969 : beschlossen vom Außenordentlichen Parteitag der SPD am 17. April 1969. Bonn: Bad Godesberg, 1969. 16 s.

⁷ Note der Bundesregierung an Kuba (Bonn, 14. Januar 1963)//Bulletin des Presse und Informationsamt der Bundesregierung. 16.01.1963. S. 69-70.

⁸ Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Федеративной Республикой Германией [Московский договор], 12 августа 1970 г.// Политический архив Министерства иностранных дел, двусторонние договоры Федеративной Республики Германии [Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bilaterale Verträge der Bundesrepublik Deutschland], Sowjetunion 12. Подлинник. 1000 ключевых документов по советской истории. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_ru&dokument=0017_mos&l=ru&object=translation

⁹ Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik ["Grundlagenvertrag"], 21. Dezember 1972. 1000dokumente.de URL: https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0023_gru&object=translation&l=de

Західними країнами¹, зокрема договори щодо її економічної² та політичної³ інтеграції в Західний блок.

Документи урядів інших країн, що мали вплив на формування та перебіг відносин між німецькими країнами, наприклад, дипломатичні записки СРСР щодо вирішення питання німецького возз'єднання від 1952 р.^{4,5}.

Джерела особистого характеру, наприклад, мемуари політичних діячів, в яких містяться спогади ключових учасників подій, таких, як Конрад Аденауер⁶, Віллі Брандт⁷ та інші видатні політики того часу, наприклад очільник Радянського Союзу Хрущов⁸ та особисті листи⁹.

Промови та виступів світових лідерів і політичних діячів, що ілюструють різні погляди на вирішення повоєнного німецького питання та питання возз'єднання Німеччини¹⁰.

Публікації в ЗМІ, зі згадкою «сенсаційних» подій¹¹, періодичні видання, які використовувалися з метою поширення пропаганди¹² та інше.

¹ Quadripartite Agreement on Berlin, Signed at Berlin, September 3, 1971 // United States-Department of State. Documents on Germany 1944-1985. Washington: Department of State, p. 1135-1143.

² Treaty establishing the European Coal and Steel Community (Paris, 18 April 1951) URL: [publishable_en.pdf](#) (cvce.eu). (Дата звернення: 01.05.2023.)

³ The Paris Agreements 23.10.1954. NATO URL:

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17408.htm?selectedLocale=en#top (Дата звернення: 01.05.2023.)

⁴ Note from the Government of the Union of Soviet Socialist Republics to the Government of the United States of America, Transmitting a Draft Peace Treaty for Germany, January 10, 1959 // Wolfgang Heidelberg and Guenter Hindrichs München: R. Oldenbourg Verlag, 1963. P. 244.

⁵ Нота Советского правительства правительствам США, Великобритании и Франции о мирном договоре с Германией // Правда. 10.03.1952. С. 3.

⁶ Adenauer K. Memoirs, 1945-53. Chicago: Henry Regnery Company, 1965. 475 p.

⁷ Вилли Б. Воспоминания. Москва: Новости, 1991. 528 с.

⁸ Хрущев Н.С. Воспоминания. Москва: Информационно-издательская компания "Московские Новости", 1999. 2838 с.

⁹ Letter From Chancellor Adenauer to President Kennedy // Sampson C.S. Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XV, Berlin Crisis, 1962–1963 // Office of The Historian. URL: Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XV, Berlin Crisis, 1962–1963 - Office of the Historian

¹⁰ Oval Office Address on the Cuban Missile Crisis - John F. Kennedy - Oct. 22, 1962 // Pax Americana. YouTube URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vrPkIYb9iog> (Дата звернення: 01.05.2023.)

¹¹ Падіння Пауерса: 60-річчя інциденту з літаком-шпигуном U-2 // Радіо Свобода, 4.05.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sixty-years-ago-the-soviet-union-shot-down-u-s-spy-plane/30589331.html> (Дата звернення: 01.05.2023.)

¹² Feist an Norden // DDR-Revue 04.02.60. Ss 3 – 4.

Метою роботи є проаналізувати формування та взаємодію двох державних утворень: ФРН і НДР «під різними прапорами» та під час перебування і різних таборах часів Холодної війни.

Завдання роботи:

- проаналізувати передумови формування двох німецьких держав;
- визначити вплив наддержав та інших акторів на зовнішню та внутрішню політику двох німецьких держав;
- розглянути основні вектори міжнародної політики кожної з країн;
- дослідити характер відносин між ФРН та НДР у різні етапи їх формування;
- прослідкувати вплив подій холодної війни на ці відносини.

Методологічну основу дослідження німецько-німецьких відносин складала неореалістична теорія міжнародних відносин яка стверджує, що держави пріоритетно діють з метою збереження своєї безпеки та максимізації своїх власних інтересів. Згідно з неореалізмом, анархічна система міжнародних відносин та постійна боротьба за владу між державами є основними детермінантами їхнього поведінки.

Методами дослідження є загальнонаукові принципи, а також широкий спектр методів, використаних при докладному розгляді питань та проблем міжнародного порядку та сучасної дипломатії. Аналіз ґрунтується на історико-логічному та політологічному підходах до проблеми німецько-німецьких відносин у системі міжнародних відносин.

При написанні роботи використовувалися такі методи: загальні методи дослідження (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію) та спеціальні наукові методи дослідження: системний, історико-логічний, порівняльний, геополітичний та метод моделювання.

Спеціальні історичні методи (історико-генетичний, метод періодизації, проблемно-хронологічний, системно-функціональний) застосовані для

встановлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі розвитку міжнародних відносин в системі німецького питання та для дослідження змін, що відбувалися в різних історичних умовах.

Вказана методологічна база дозволила здійснити науково-обґрунтований аналіз мети й завдань, сформулювати обґрунтовані висновки наукового дослідження.

Новизна: У дослідженні аналізується взаємовідносини Східної та Західної Німеччини з моменту їх утворення до початку процесу їх реінтеграції в одну державу. У цьому протистоянні варто виділити 3 етапи:

1.Формування двох німецьких держав та їхня боротьба за суб'єктність.

2.Поглиблення інтеграції до блоків, задля відстоювання власних інтересів.

3.Взаємне визнання та зближення, шляхом налагодження дипломатичних взаємовідносин.

Структура роботи зумовлена поставленими метою і завданнями, побудована згідно критеріям хронологічної послідовності подій німецько-німецьких відносин в умовах Холодної війни у 1949-1973 рр.. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел і літератури.

У першому розділі розглянуто врегулювання «німецького питання» після Другої світової війни, перебіг подій Першої Берлінської кризи, передумови та причини утворення ФРН і НДР, інтеграційний процес обох країн у Західний та Східний ідейно-політичні блоки та боротьба за суб'єктність у 1945-1955 роках.

У другому розділі дослідження розглянуто становлення ФРН та НДР як окремих самостійних країн, їхня зовнішня та політична діяльність, а також причини та перебіг Другої Берлінської кризи.

У третьому розділі дослідження висвітлено встановлення перших офіційних політичних та дипломатичних контактів між ФРН та НДР в рамках нової східної політики В. Брандта та спільний вступ в ООН.

Загальний обсяг роботи складає 74 сторінок, із них основного тексту – 61.

Розділ 1. Утворення ФРН і НДР та боротьба за суб'єктність у 1945–1955 роках.

Після закінчення Другої світової війни, Берлін був визначним центром у відносинах між супердержавами та двома німецькими державами. Тут яскраво зіткнулися сила і контрсила, що виходили з боку ФРН, НДР та їхніх союзників США та Радянського Союзу відповідно. Щоб визначити майбутнє Європи після закінчення Другої світової війни, союзні великі держави провели кілька конференцій.

Також закінчення Другої світової війни принесло німцям тимчасовий кінець державної нації, а право Німеччини на самовизначення вважалося втраченим через ексцеси національного минулого¹. Далі противники війни Німеччини вважали територіальну роздробленість країни найбільш розумним, починаючи з найтривалішого вирішення німецької проблеми².

Переможена Німеччина була розділена на окупаційні зони відповідно до Протоколу про зони, також відомого як Лондонська угода (1944 р.). Відповідно, британська, французька, американська та радянська зони окупації мають бути запроваджені після війни³.

Остаточний поділ відбувся під час Потсдамської конференції. На початку державами-окупантами були лише головні держави-переможниці США, Велика Британія та Радянський Союз. Однак, незважаючи на початковий опір

¹ Хіллгрубер, Андреас: Історія Німеччини 1945-1986. «Німецьке питання» у світовій політиці. Штутгарт, Берлін, Кельн 1995 р., с. 154.

² Schalm A. Die deutsche Frage 1945 bis 1989 – Die Entwicklung der politischen Beziehungen zwischen Ost- und Westdeutschland, München., В. 5.

³ DuBignon C. L. The papers of General Lucius D. Clay. // Germany, 1945-1949. Volume 1. Indianapolis: Indiana University Press, 1974. Pp. 233-238.

Радянського Союзу та США, Франція також була включена до лав окупаційних держав¹.

«Четвірка» не змогли дійти згоди у своїх основних цілях щодо Німеччини. Ідеологічні контрасти держав-переможниць із системою капіталізму, з одного боку, та системою комунізму з іншого боку, представляв собою один із найбільших потенціалів для конфлікту, оскільки західні держави дотримувалися принципів ліберальної демократії, тоді як Радянський Союз прагнув до соціалістичної народної демократії.

На Потсдамській конференції з 17 липня 1945 р. по 2 серпня 1945 р. зустрілися глави держав і міністри закордонних справ трьох головних союзників — США, Радянського Союзу та Великої Британії. Союзники погодилися щодо чотирьох важливих пунктів щодо поводження з Німеччиною: денацифікація, демократизація, демілітаризація та декартелізація. Вони також приймали рішення щодо майбутньої економічної та політичної орієнтації Німеччини, виплати репарацій та кордону між Польщею та Німеччиною².

Результати та цілі, які були визначені на Потсдамській конференції, були закладені в так званій Потсдамській угоді. Проте західні держави та Радянський Союз мали дуже різне розуміння того, як мають бути досягнуті заявлені цілі або що вони взагалі означають.

Загалом Німеччина була поділена на чотири окупаційні зони. Столиця Рейху того часу – Берлін мав іншу долю від загального поділу території Німеччини. На початку Берлін також був окупований Радянським Союзом. Однак під час Ялтинської конференції в лютому 1945 року місто було поділено між усіма чотирма державами-окупантами.

¹ Bericht über die Krim-Konferenz// Dokumente zur Berlinfrage 1944-1966. Ss. 6-7.

² Herbert U. Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Berlin: durchgesehene, 2018. Ss. 415-416.

Вищу владу над територією Німеччини здійснювала Об'єднана контрольна рада союзників¹. Вона складалася з чотирьох військових губернаторів чотирьох держав-окупантів. На регіональному рівні німецькі округи та міста керували самостійно, але завжди після консультації з владою союзників².

Проте наростаючий конфлікт між Сходом і Заходом, підкріплений доктриною Трумена, про запобігання експансії комунізму, став прямим поштовхом до остаточного поділу німецької держави. Західні держави визнали, що окремі зони окупації не можуть вижити самі по собі, і що єдина держава важлива для функціонування економіки. Західна економічна політика орієнтувалася на Європейську програму відновлення (ERP) в рамках плану Маршалла: позика на реконструкцію, створення капіталістичної ринкової економіки, грошова реформа (1948р.), що допомогла б зміцнити єдину Німеччину. У свою чергу, східна економічна політика щодо окупованої Німеччини передбачала застосування планової економіки, реалізацію Земельної реформи: перерозподіл власності на землю (1945 р.), колективізація сільського господарства, націоналізація компаній і демонтаж промислових підприємств, як відшкодування військових репарацій.

Загалом, угода між цими державами була неможливою, і, крім того, потужних обертів почала набирати Холодна війна, яка розгорілася між США та Радянським Союзом. Вищезазначені розбіжності між Радянським Союзом і західними державами остаточно розкололи Німеччину на два табори. Ще в 1947 році американська та британська зони окупації об'єдналися, утворивши єдину

¹ Text des Protokolls in: Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V.: Dokumente zur Berlinfrage 1944-1966, München, 1967. Ss. 4-6.

² Communiqué der Konferenz von Vertretern der Alliierten Oberkommandos vom 10. Juli 1945 über die Schaffung einer Interalliierten Militärkommandantur für Berlin // Dokumente zur Berlinfrage 1944-1966. Ss. 14-15.

економічну зону (Бізонію)¹. Із валютною реформою в Західній Німеччині в 1948 році та, пов'язаним із запровадженням німецької марки, французька зона окупації також наслідувала цей приклад. Таким чином Бізонія стала Тризонією. Радянський Союз відмовився об'єднатися з Тризонією, що де-факто призвело до поділу Німеччини на Східну і Західну².

Згодом три окупаційні держави Тризонії, а також представники Нідерландів, Бельгії та Люксембургу, як прямих сусідів західної Німеччини, зустрілися на Лондонській конференції шести держав. Зустріч проходила в Лондоні з лютого по червень 1948 року. Результатом цієї конференції стала «Лондонська рекомендація», яка пропонувала створити демократичну федералістську державу. Важливо зазначити, що Радянський Союз не отримав запрошення на Лондонську конференцію, що й ознаменувало припинення роботи Контрольної ради союзників ще у березні 1948 року.

У результаті зустрічі – шість держав західних погодилися, що повний суверенітет має бути надано німецькому народу. Із точки зору учасників, поєднання плану Маршалла та валютної реформи заклало б міцну основу для створення німецької держави. Крім того, заснування держави має стабілізувати політичні та економічні умови в Німеччині. Тож за результатами конференції було скликано установчі збори, які мали на меті розробку «Основного закону західнонімецької держави». Наслідком чого стали так звані Франкфуртські документи, що заклали основу для утворення ФРН, – мали на меті розробку демократичної конституції, яка могла б відновити єдність Німеччини, але під егідою окупаційних режимів, які б контролювали зовнішні відносини, торгівлю і т.д.³ (Окупаційний статут, що обмежує самостійність новоствореної держави).

¹ Herbert U. Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Berlin: durchgesehene, 2018. Ss. 516-517.

² Там само Ss. 530-531.

³ Wehner G. Die Westalliierten und das Grundgesetz 1948–1949: Die Londoner Sechsmächtekonferenz. Kapitalkonzept Medien, 1994. S 248.

Ставлення в західних зонах до намічених змін було досить позитивним, але факт того, що нова держава буде існувати не включаючи радянську зону – означав би відмову від ідеї національної єдності.

Проте згодом концепція про те, що «основна держава», яка буде створена на території Західної Німеччини, діятиме від імені всієї німецької нації, та буде відкрита до приєднання радянської окупаційної зони, набула більшої популярності. Зокрема й тому, що речник ХДС Конрад Аденауер, а також голова СДПН Курт Шумахер пропагували цю концепцію як шлях до возз'єднання Німеччини. До того ж більшість західнонімецьких політиків підтримували «теорію магніту», згідно з якою зростаюча економічна та політична привабливість західних зон справді магнетично притягнула би радянську зону окупації.

Окрім того, переговори про єдину валютну реформу в усіх чотирьох зонах неодноразово були безуспішними. 21 червня 1948 року лише в трьох західних зонах відбулася грошова реформа. Тепер рейхсмарка була скасована, і використовувалася німецька марка¹, що фактично вже в економічному плані розділило Німеччину на західну та східну.

У свою чергу Радянський Союз відреагував і через два дні ввів «Ost-Mark» у своїй зоні окупації, що мало стосуватись й усього Берліна. Тим самим Радянський Союз підкреслив свої претензії на весь Берлін. Після передбачуваного невдоволення західних союзників, Радянський Союз перекрив усі під'їзди до Берліна. І з 24 червня 1948 р. по 12 травня 1949 р. Берлін забезпечувався різноманітним продовольством з повітря авіацією за допомогою Берлінського повітряного мосту². Що спонукало Радянський Союз зняти блокаду Берліна, оскільки постачання міста могло працювати постійно через

¹ Там само. S. 258.

² Пінцак В., Онутчак О. Еволюція німецького питання у зовнішній політиці західних держав та СРСР у період Другої світової війни// Історична панорама, 2013. Вип. 17, С. 115.

повітряний транспорт, оскільки населення зіткнулося з важкими умовами: нестача продовольства, палива та енергії, а також нестача медичних засобів. Авіап перевезення тривало 11 місяців і успішно задовольнило основні потреби населення.

Проте блокада завдала і значних економічних збитків Західному Берліну, оскільки грозила справжньою гуманітарною катастрофою. Унаслідок високого дефіциту товарів активно розвивалися чорні ринки – найбільший з них знаходився на Потсдамській площі. Багато берлінців важко виживали на офіційні пайки, тому були змушені нести те, що врятували з-під руїн. Якщо не було на що обміняти - платили великі суми в західних або східних марках (курс обміну між якими становить від 1:4 до 1:6) або сигаретами. Виникло таке явище, як масова контрабанда. Наприклад, вони могли підкупити пілотів повітряного транспорту, щоб ті вилучили шоколад чи інші товари із запасів, які надходять літаками.

Кожного дня блокади перевозилося понад 13 тис. тон вантажу. Берлін став однією з головних арен протистояння між Сходом і Заходом. Із Берлінською кризою остаточно закріплено поділ Європи на два блоки. Місто стає символом свободи для Заходу. На мешканців міста більше не дивляться як на колишніх нацистів, які повинні бути покарані, а як на жертв радянської загрози. Коли 12 травня 1949 року Сталін вирішив припинити блокаду, політичне відокремлення міста стало неминучим. Було створено два муніципальних уряди, у грудні 1948 року в західній частині були організовані демократичні вибори, з яких перемогли антикомуністичні соціал-демократи¹, у свою чергу радянська влада ініціювала злиття Соціал-демократичної та

¹ Там само. С. 95.

Комуністичної партій ще 21 квітня 1946 року, що мало на меті пошири соціалістичний устрій на всю територію Німеччини – але невдало¹.

Успіх Берлінського повітряного мосту також переконав західну громадськість, вважати поділ Німеччини неминучим. По обидва боки залізної завіси Берлін стає флагманом західної та комуністичної моделі. Зважаючи на радянську загрозу, ідея переозброєння Німеччини та її інтеграція в єдину європейську структуру ставала все більш важливою для західних держав, зокрема й на основі обговорень Франкфуртських положень.

Для регулювання цих нюансів була створена Парламентська рада, що відповідала й формування майбутньої конституції ФРН – «Основного закону», що позиціонувався тимчасовим законом на період до остаточного об'єднання Німеччини. Державні парламенти західної окупаційної зони обрали до ради 65 депутатів від різних партій. Головою ради став Конрад Аденауер. У ході федеральних виборів він згодом стане першим федеральним канцлером. За Основний закон проголосувала більшість парламентської ради. Західна окупаційна влада також схвалила це рішення. Нарешті 23 травня 1949 року «Основний закон» набув чинності, утворилася нова німецька держава – ФРН. Головною особливістю «Основну закону» було те, що він позиціонувався як тимчасовий, стаття 146 передбачала, що «Основний закон» перестане діяти в день, «у який набуває чинності конституція, прийнята вільним рішенням німецького народу». Окрім того, за статтею 23, «Основний закон» «набуде чинності в інших частинах Німеччини після їх приєднання», тобто тих частинах, які на той момент перебували під радянським контролем². Таким чином, прийнятий «Основний закон» заклав основу для майбутнього законного

¹ Кудряченко А. І. Берлінська криза 1948-1949 років. Балансування на межі війни. // Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Київ: Фенікс. С. 89.

² Winkler H.A. Germany: The Long Road West, vol. 2, 1933-1990, trans. by Alexander Sager (Oxford University Press, 2007), S 257.

об'єднання Німеччини, що в майбутньому буде основним вектором політики боннського уряду.

Після виборів 14 серпня 1949 року 7 вересня 1949 року в Бонні було створено перший німецький Бундестаг. Федеральний з'їзд, що складався з членів Бундестагу та такої ж кількості делегатів від федеральних земель, 12 вересня 1949 року обрав Теодора Гайсса першим Федеральним президентом, а 15 вересня 1949 року – Конрада Аденауера першим Федеральним канцлером¹.

Німецька Демократична Республіка (НДР) була проголошена 7 жовтня 1949 року Тимчасовою Народною палатою «державою робітників і селян». У цей день також була введена в дію конституція НДР. Численні нормативні акти закріплювали соціалістичний розвиток і керівну роль СЄПН. Це остаточно скріпило розкол Німеччини. Обидві держави заявляли про право виступати за всіх німців і не визнавали одна одну.

11 жовтня 1949 року Народна палата обрала Вільгельма Піка президентом НДР. Окрім СЄПН, до неї також увійшли представники ХДС та Ліберальної партії. Політична система НДР була дуже схожа на систему партійної диктатури. Центральну роль відіграла СЄПН. Хоча поряд із СЄПН завжди існували інші партії, Християнсько-демократичний союз (ХДС), Ліберально-демократична партія Німеччини (ЛДПГ), Демократична фермерська партія Німеччини (ДБД) і Національно-демократична партія Німеччини (НДПД), вони відігравали лише другорядну роль.

Саме утворення НДР було, скоріше кажучи, спонтанним контррішенням СРСР щодо утворення Західнонімецької держави. Президент Народної Ради, Вільгельм Пік, співголова партії Соціалістичної Єдності, на честь проголошення Німецької демократичної республіки, оголосив маніфест, у якому дав оцінку поточної політичної ситуації у ФРН. У цьому маніфесті стає зрозумілою

¹ Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 23. Mai 1949. 1000 Dokumente. DE URL: dok.0014.gru.de/pdf/1000dokumente.de/ (Дата звернення: 01.04.2023.)

характерна антизахідна позиція, що цілком повністю характеризується наведеною нижче цитатою: «Для виконання цих завдань (інтеграція ФРН у західний блок) у Західній Німеччині відкрито ведеться реставрація німецького фашизму та мілітаризму та плекається ідея реваншу, прикладом чого стали перші переговори в Боннському парламенті... Розкольніцька і колонізаційна політика імперіалістичних держав загрожує миру, водночас вона загрожує існуванню німецької нації»¹. Окрім того, нова республіка всіляко перечитиме становленню та розвитку «сепаратисткої» західнонімецької держави та відстоюватиме суверенітет єдиної Німеччини і її інтереси, закликаючи інші країни «четвірки» до підписання мирного договору та подальшого розвитку Німеччини за Потсдамськими угодами².

Загальний вектор розвитку НДР було закріплено в конституції НДР. «Німецька Демократична Республіка, вірна інтересам народу та міжнародним зобов'язанням, викорінила німецький мілітаризм і нацизм на своїй території. Вона проводить зовнішню політику, яка служить соціалізму та миру, міжнародному взаєморозумінню та безпеці» (Стаття 6)³.

Головною турботою зовнішньої політики НДР повинна бути створення сприятливих міжнародних умов для успішного будівництва розвиненого соціалістичного суспільства. З точки зору НДР, як і її внутрішня політика, вона керувалася інтересами та цілями робітничого класу⁴.

Відповідно до програми Соціалістичної єдиної партії Німеччини (СЄПН) зміст, цілі і завдання зовнішньої політики полягали насамперед у «забезпеченні спільно з Радянським Союзом та іншими соціалістичними державами найбільш

¹ Цит за: Michaelis H. Ursachen und Folgen, Bd. 26. Berlin: Dokumenten-Verlag, 1979. S. 532.

² President of the East Germany state elected //The Guardian, Wednesday, October 12, 1949. The Guardian archive URL: https://uploads.guim.co.uk/2019/09/26/pres_eg_12.jpg (Дата звернення: 01.04.2023.)

³ Meyer C. Außenpolitik der DDR. Drei Jahrzehnte sozialistische deutsche Friedenspolitik Institut. Berlin (Ost):Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1979, S. 11 - 12.

⁴ Там само. S. 42.

сприятливих міжнародних умов для соціалістичного і комуністичного будівництва»¹.

Під час заснування НДР - федеральний канцлер ФРН Конрад Аденауер заявив, що НДР – окрема держава, яку як територію, диктаторські окупував Радянський Союз². Тож Федеративна Республіка претендувала на те, щоб бути єдиним законним наступником Німецького Рейху через вільно обраний уряд і мати можливість представляти інтереси Німеччини на міжнародному рівні³.

Політика Аденауера була зосереджена на сприянні економічному відродженню, політичній стабільності та інтеграції західної Німеччини в міжнародне співтовариство. Він наголошував на необхідності для Німеччини налагодити добрі стосунки зі своїми сусідами та стати надійним партнером у міжнародних відносинах. Для досягнення цих цілей Аденауер проводив політику «Westbindung», або «орієнтації на Захід», яка підкреслювала приєднання Німеччини до західних демократій. Загалом концепція зовнішньої політики Аденауера, заснована на трьох цілях «свобода, мир, єдність»⁴.

Першим кроком стало приєднання Федеративної Республіки Німеччина до Ради Європи в 1950 році, що мала на меті сприяти європейській інтеграції на різних рівнях. Для молодій Федеративній Республіці приєднання було важливим етапом на шляху до рівноправної співпраці з іншими західними державами.

Бажання Заходу інтегрувати Федеративну Республіку Німеччина посилювало напруження між Сходом і Заходом. Водночас Аденауер намагався перекрити всі шляхи, які могли б привести до будь-якої форми загрози демократії в Німеччині,

¹ IX. Parteitag der SED. Programm der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. // Außenpolitik der DDR.

Sozialistische deutsche Friedenspolitik. Berlin (Ost): Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1982, S. 13.

² Adenauer K. Memoirs, 1945-53. Chicago: Henry Regnery Company 1965. P. 118.

³ Meyer C. Außenpolitik der DDR. Drei Jahrzehnte sozialistische deutsche Friedenspolitik Institut. Berlin (Ost): Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1979, S. 52

⁴ Herbst L. Option für den Westen. Vom Marshallplan bis zum deutsch-französischen Vertrag. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1989. S. 356.

як з боку політики Західних країн, так і з боку Радянського Союзу, чію політику щодо німецького питання він боявся найбільше, оскільки будь-яке погіршення у відносинах між західним та східним таборами могло привести до прямого військово конфлікту, безпосередньо на території Німеччини та за рахунок її інтересів. Однак він дещо переоцінив радянську загрозу для Федеративної Республіки та Європи. На його думку, без інтеграції Західної Німеччини в систему Західного альянсу континент повернеться до довоєнного статусу конкуруючих націй, де Радянський Союз повністю переверне ситуацію на свою користь.

Однак такі ідеї зустріли опір з боку Радянського Союзу, і Сталін спробував задіяти нову стратегію, оскільки Західна Німеччина, що активно інтегрується в систему Західних сусідів, поставить під загрозу його плани, про радянський контроль над Європою. Тож спочатку він делегував загальнонімецькі контрзаходи під гаслом «*Deutsche an einen Tisch!*» («Німці за один стіл!»)¹.

15 вересня 1951 року НДР запропонувала обговорити проведення виборів на зустрічі із ФРН. Однак Західна Німеччина відмовилася вести переговори з SED, оскільки це означало б фактичне визнання Східнонімецької держави як рівноправної країни. Але боннський уряд запропонував дещо іншу концепцію вільних виборів, в якості першого кроку до возз'єднання, під обов'язковим наглядом Організацій Об'єднаних Націй.

Згодом радянська сторона перейняла ініціативу й 10 березня 1952 року Андрій Громико передав дипломатичну ноту про вирішення «німецької проблеми» представникам трьох західних окупантів (США, Великої Британії та Франції) і закликав до конференції чотирьох держав. Згідно першої ноти Сталіна, Німеччина має бути вільною єдиною країною, всі сили окупаційної влади має бути вилучено не пізніше ніж через рік після набуття чинності мирним

¹ Winkler H.A. *Germany: The Long Road West*, vol. 2, 1933-1990, trans. by Alexander Sager (Oxford University Press, 2007), P. 320.

договором зі Східною Німеччиною. У Німеччині має бути гарантована вільна діяльність у демократичних партіях і організаціях. Окрім того, Німеччина зобов'язується не вступати в жодні коаліції чи військові союзи¹. У відповідь Аденауер та Західні країни категорично відхилили цю пропозицію, заявивши, що об'єднання Німеччини можливе, лише за умови утворення загальнонімецького незалежного уряду на основі контрольованих вільних виборів.

Згодом від радянської сторони надійшла друга «нота Сталіна», надіслана 9 квітня 1952 року, у ній Радянський Союз відстоював свою позицію про початок переговорів щодо основного мирного договору та створення єдиного німецького уряду. Сталін визнав, що вільні вибори можуть бути основою для об'єданого німецького уряду, але наполягав на тому, щоб чотири окупаційні держави, а не ООН, контролювали вибори. З іншого боку, Сталін твердо дотримувався своєї ідеї щодо возз'єднаної Німеччини з кордонами, окресленими Потсдамською конференцією, і того, що навіть у більш загальному плані озброєна Німеччина не може бути в альянсі, який був спрямований «агресивно» проти інших держав.

Відповіддю на це стала західна нота від 13 травня 1952 року, у якій повторно наголошувалося, що лише вільно обраний загальнонімецький уряд повинен брати участь у переговорах щодо договору, а не навпаки. Крім того, Захід визнав, що комісія окупаційної влади може спостерігати за виборами, але наполягав на тому, щоб комісія складалася не з урядовців, а з неупереджених спостерігачів.

Водночас, незважаючи на заснування держави, ФРН не була докінця вільною та самостійною, оскільки союзники все ще мали сильний контроль над зонами окупації. Відносини з іншими державами були в основному під контролем союзників, і важливі зовнішньополітичні рішення вимагали схвалення Верховної комісії союзників. Таким чином, головною метою федерального уряду

¹ Adenauer K. Memoirs, 1945-53. Chicago: Henry Regnery Company, 1965. P. 145.

в наступні роки було розширити власну сферу діяльності і таким чином поступово відновити суверенітет¹.

Завдяки Німецькому договору, попередньо підписаному того ж місяця, 26 травня 1952 р. три західні держави-окупанти підписали з ФРН загальний договір, що відміняв окупаційний статут, для Федеративної Республіки було закладено перспективу державного суверенітету. Однак договір набуде чинності лише тоді, коли буде можливість інтегрувати ФРН в спільний економічно- та політично-військовий європейський контекст загального розвитку в Західному таборі.

Для СРСР це було неприпустимо, свою позицію він висловив у третій «ноті Сталіна», де розкритикував прагнення ФРН до військової інтеграції у Західний блок, та звинуватив Захід у затягуванні мирних переговорів щодо питання возз'єднання Німеччини.

Й загалом «ноти Сталіна» донині залишаються дискусійною та суперечливою темою, оскільки незрозуміло, чи справді Сталін хотів об'єднати Німеччину без інших супутніх намірів. Його «записки» можна вважати радянським тактичним маневром, а не серйозним наміром возз'єднання. Це було спробою відстрочити інтеграцію Західної Німеччини. Проте у Західній Німеччині численні ЗМІ та політики з уряду та опозиції розкритикували це рішення, підтримане Аденауером, як втрачену можливість якнайшвидшого возз'єднання².

27 травня держави Бенілюксу, Італія, Франція та ФРН підписують угоду про створення «Європейського оборонного співтовариства», в якому Федеративна Республіка має брати участь у створенні спільної європейської армії. Але утворення співтовариства не відбувається через відміну ратифікувати договір Паризькою національною асамблеєю. Для Боннського уряду та особисто

¹ Gareis S. B. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik. Berlin: UTB GmbH, 2021. S. 47.

² Там само. 147.

Аденауера це було крахом, оскільки означало, що Німецький договір стає недійсним, і Західна Німеччина не зберігає свого суверенітету¹.

Після того, як спільний європейський оборонний альянс провалився через спротив Франції, були зроблені спроби знайти інше рішення. Сполучені Штати, зокрема, хотіли тісніше інтегрувати Німеччину в західний оборонний альянс НАТО. Це було закріплено в Паризьких угодах 1954 року², в яких також було скасовано окупаційний статут і ФРН перейшла під державний суверенітет. Верховна комісія союзників, яка раніше могла приймати рішення за ФРН в усіх важливих політичних питаннях, була розпущена. Паризькі угоди мали вирішальне значення для майбутнього молодого країни.

До того, як Федеративна Республіка у 1955 році була офіційно прийнята в НАТО, вона повинна була приєднатися до Західноєвропейського союзу, щоб контролювати німецьке переозброєння. Крім того, Федеративна Республіка повинна була заявити, що вона утримуватиметься від будь-якого насильницького відновлення єдності Німеччини та від створення ядерної, біологічної і хімічної зброї. Щойно створений Бундесвер мав налічувати максимум 500 000 солдатів, а всі його частини мають бути передані під командування НАТО.

Активна інтеграційна політика Боннського уряду була успішною, і ФРН мала одну із найбільш успішних повоєнних економік у світі, зокрема і завдяки Плану Маршалла. Загалом, на початку 1950-х років більшість населення ФРН сприймало свою країну як нову демократичну державу, що знаходиться на шляху до відновлення та процвітання.

У той час як західна Німеччина перетворювалася на незалежну та впевнену в собі республіку, НДР, у більшості випадків, залежала від Федеративної Республіки у розумінні своєї ролі та подальших дій становлення і

¹ Adenauer K. Memoirs, 1945-53. Chicago: Henry Regnery Company, 1965. P 183.

² The Paris Agreements 23.10.1954. NATO URL:

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17408.htm?selectedLocale=en#top

розвитку, але звичайно, в контексті політичних інтересів Радянського Союзу¹. Першими зовнішньополітичними діями, такі як встановлення відносин з комуністичними державами, включаючи Болгарію, Китайську Народну Республіку, Угорщину, Чехословаччину, Північну Корею, Румунію та Монгольську Народну Республіку. У 1950 р. на прохання генерального секретаря ЦК СЄПН Вальтера Ульбріхта НДР була прийнята до Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), заснованої роком раніше як реакція на План Маршалла².

Першим значним зовнішньополітичним актом ще молодій НДР можна назвати Герліцьку угоду від 6 червня 1950 року. Це показало, що НДР у перші роки свого існування все ще претендувала на те, щоб діяти від імені всієї Німеччини, окрім того вона визнавала кордон Одер-Нейс як обов'язковий. Але згодом політика, щодо ФРН та західного блоку дещо змінилася: НДР висувала вимоги єдності Німеччини, які тепер використовувалися як зброя проти Заходу. Вони були озвучені на численних німецьких зборах, мітингах, виступах в робочих групах і петиціях для підписів. 30 листопада 1950 року прем'єр-міністр НДР Отто Гротеволь звернувся з листом до канцлера Аденауера, в якому запропонував розпочати переговори про загальнонімецьку Установчу раду, які не увінчалися особливим успіхом.

10 березня 1952 року Радянський Союз запропонував західним державам проект, на основі мирного договору з Німеччиною, згідно вище згаданої першої ноти Сталіна. Основними вимогами у цьому проекті були: відновлення єдиної держави в Німеччині, виведення всіх окупаційних військ через рік, відсутність обмежень для німецької економіки, визначення кордонів Німеччини відповідно до Потсдамської угоди, нейтралізація Німеччини, зовнішній контроль над

¹ Scholtyseck J. Außenpolitik der DDR// Oldenbourg Wissenschaftsverlag 2003. S. 6.

² Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949-1989. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007. S. 69 – 74.

силами національної оборони та заборона антидемократичних організацій¹. Також пропонувалось прийняти Німеччину в ООН. Однак ця пропозиція була категорично відхилена західними державами та федеральним урядом як пропагандистський хід.

У травні 1952 р. західні держави підписали «Німецький договір» та договір про Європейське оборонне співтовариство (ЄДС), що, по суті, були відмовою від пропозиції Сталіна в березні 1952 року погодитися на об'єднану Німеччину за умови, що вона залишиться демілітаризованою. У відповідь на «поглинання» та переозброєння Західної Німеччини Західними державами Радянський Союз і режим генерального секретаря Східної Німеччини Вальтера Ульбріхта вирішили однозначно перетворити Східну Німеччину на радянську державу-сателіт.

У центрі трансформації Східної Німеччини відбувався процес, який отримав назву «Побудова соціалізму». Примусова ремілітаризація, придушення релігії і переслідування опозиції також посилили тиск на населення. Східні німці масово емігрували до Західної Німеччини через Західний Берлін, протестні рухи процвітали, а прояви загального невдоволення характеризували суспільне життя.

Згодом це привело до масштабного повстання, що почалося зі страйку будівельників Східного Берліна 16 червня 1953 року. Наступного дня він поширився по всій Східній Німеччині. 17 червня у багатьох місцях відбулися великі демонстрації, державні будівлі були взяті штурмом. Вимоги демонстрантів були вкрай політичними: вільні вибори, скасування прикордонних правил та свободу політв'язням².

¹ Нота Советского правительства правительствам США, Великобритании и Франции о мирном договоре с Германией// Правда. 10.03.1952. С. 3.

² East Berlin 17 June 1953: Stones Against Tanks Archived 23 January 2011 at the Wayback Machine // Deutsche Welle. 16 May 2007. P. 13.

Водночас ФРН та країни західного блоку надали широку допомогу для біженців зі східної Німеччини. Населення ФРН щиро співчували співвітчизникам та оголосили день 17 червня національним святом - Днем німецької єдності. Але наслідки робітничого повстання були несподівано позитивними для НДР. Хоча слід припустити, що відкритий потужний протест проти системи мав послабити державу, насправді воно призвело до пом'якшення внутрішньої та посилення зовнішньої політики НДР. У відповідь Москва зменшила вимоги щодо репарацій і, надаючи економічні послуги, створила економічну консолідацію НДР. У березні 1954 року Радянський Союз офіційно проголосив суверенітет НДР¹.

Згодом, у відповідь на вступ Федеративної Республіки до НАТО вісім країн Східного блоку, включаючи Радянський Союз, НДР і Польщу, підписали у 1955 році договір про військову допомогу² на чолі з СРСР, що мав право на «об'єднане верховне командування», передбачене «статтею 5» договору, та мав право розміщувати війська на території усіх держав-членів. У результаті цього в НДР було дислоковано до 350 тис. радянських солдатів. Цей крок не виключав залежності країни від СРСР, але закріпив її в співтоваристві соціалістичних держав і дозволив їй розвивати дружні відносини з ними.

Отже, з 1955 року обидві німецькі держави були більш-менш рівноправними членами різних державних союзів. До того часу обидві країни перебували під, хоча й обмеженими, окупаційними правами, але тепер, у

¹ Леманн Г.Х. Німецька хроніка 1945–2000 Бонн: Федеральне агентство громадянської освіти, 2000, стор. 87.

² Договір о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Народной Республикой Албанией, Народной Республикой Болгарией, Венгерской Народной Республикой, Германской Демократической Республикой, Польской Народной Республикой, Румынской Народной Республикой, Союзом Советских Социалистических Республик и Чехословацкой Республикой, Варшава, 14 мая 1955 г. Megabook: [https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%201955%20\(%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82\)](https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%201955%20(%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82))

середині 1950-х років, вони отримали державний суверенітет: вони здійснювали верховну державну владу на своїй території і були значною мірою незалежні від інших держав.

Економічно Західна Німеччина стала центром промисловості та головним гравцем у міжнародній торгівлі, тоді як Східній Німеччині було важко не відставати від швидкого економічного зростання Заходу. ФРН виграла від плану Маршалла, який передбачав значну фінансову допомогу для відновлення інфраструктури та економіки країни. З іншого боку, НДР перебувала під контролем Радянського Союзу і не отримувала такого ж рівня підтримки.

У соціальному плані поділ Німеччини також мав глибокий вплив. Сім'ї були розділені новим кордоном, а східні німці зіткнулися з обмеженнями у подорожах та спілкуванні із зовнішнім світом. Комуністичний уряд у Східній Німеччині також запровадив жорсткий контроль за повсякденним життям своїх громадян, обмежуючи свободу слова та вираження поглядів. Це призвело до психологічного гніту жителів Східної Німеччини, які жили під постійним наглядом і цензурою.

Поділ Німеччини також мав значний вплив на торгівлю, транспорт та інфраструктуру. Кордон між Східною та Західною Німеччиною був сильно укріплений, що робило подорожі та транспорт між двома країнами ускладненими. Існувало обмежене телефонне та поштове сполучення, що скорочувалося постійно за ініціативи НДР. Торгівля між Східною та Західною Німеччиною також була обмежена, що призвело до втрати потенційного економічного зростання та можливостей для обох країн. З 1949 року ФРН та НДР відокремлено розвивали свої економіки та торгівлю. Незважаючи на це, торгівельні зв'язки між двома країнами не були повністю зупинені. Зокрема, ФРН постачала вугілля, залізо та сталь в НДР, а НДР поставляла харчові продукти, які були необхідні ФРН.

У 1950 році США, яка забезпечувала економічну допомогу ФРН, ввели економічні санкції проти НДР. Ці санкції забороняли ФРН торгувати з НДР та брати участь у будь-яких інших економічних відносинах із Східною Німеччиною. НДР у свою чергу заявила, що перериває торгівельні відносини з ФРН, оскільки та не зберігає відносин з НДР на основі рівноправності. Це призвело до того, що торгівельні зв'язки між двома країнами стали ще більш деградували, але не були повністю виключені¹.

Тож 20 вересня 1951 року було підписано «Угоду про торгівлю між валютними зонами німецької марки (DM-West) і валютними зонами німецької марки Німецького центрального банку (DM-East)». Цей договір, відомий як «Берлінська угода». У рамках Берлінської угоди центральні банки ФРН та НДР відкрили три субрахунки для розрахунків за потоки послуг у внутрішній торгівлі та закріпили переліки товарів для кожного з них. Список товарів субрахунку 1 містив узгоджені квоти на «тверді» товари (наприклад, сировина та нафтопродукти для поставок з НДР та машини та електротехнічна продукція для поставок з Федеративної Республіки). Залишки або «м'які» товари оброблялися через субрахунок 2, а послуги розраховувалися через субрахунок 3.²

1954 року глави держав і урядів держав-переможниць Другої світової війни зустрілися в Женеві вперше після Потсдамської конференції та фактично закріпили незворотність поділу Німеччини. ФРН та НДР беруть участь у конференції як спостерігачі³.

Провідною темою конференції було возз'єднання двох новоутворених Німецьких держав. Радянський Союз вимагає розпуску військових альянсів

¹ The Economic Dimensions of the East-West Conflict and the Role of Germany// Contemporary European History, vol. 3. №2. pp. 208-210.

² Kupper S. Innerdeutscher Handel (IDH), Hamburg: Bundesministerium für Innerdeutsche Beziehungen, 1971. S. 531.

³ The Final Declarations of the Geneva Conference July 21, 1954. Web Archive:

<https://web.archive.org/web/20110807062726/http://vietnam.vassar.edu/overview/doc2.html>

ЗЄС, НАТО та Варшавського договору, а також загальноєвропейської системи безпеки. Західні держави, у свою чергу, бачать возз'єднання Німеччини через вільні вибори як основу європейського мирного порядку. Однак для СРСР обміняти НДР на єдність Німеччини в європейсько-інтеграційному контексті було невдалою перспективою, тому було вирішено готуватись до тривалого існування двох німецьких держав, що говорить про визнання ФРН радянською стороною.

Проте для обох німецьких держав шлях ФРН і НДР до міжнародної рівності та державного суверенітету вів лише через інтеграцію в протилежні блокові системи, розділені залізною завісою. Як наслідок, поділ Німеччини надовго закріпився. Оскільки від блокової інтеграції обидві сторони очікували не лише рівноправності та державного суверенітету, а й внутрішньої стабільності та зовнішньої безпеки, тому розділення одного народу на дві країни сприймалося як найменше зло. Тож розділення Німеччини було де-юре закріплено.

Розділ 2. Відносини між ФРН та НДР з 1955 р. по 1961р.

Безрезультативна зустріч чотирьох держав 1954 року щодо німецького питання та провал Женевської конференції 1955 року спонукали до модернізації міжнародних відносин в умовах Холодної війни навколо німецького питання возз'єднання. Тому під авторством М. Хрущова народилася «теорія двох держав», які він проголосив на масовому мітингу в Східному Берліні 26 липня 1955 року. Згідно неї, у Німеччині існували дві суверенні держави, кожна з яких мала право на дипломатичне визнання¹.

Із здобуттям більшої суб'єктності обидві країни намагалися закріпитися як незалежні країни, в хід пішла міжнародна політика та налагодження дипломатичних зв'язків з іншими країнами. Якщо ФРН набувала статусу активного та вагомого актора на зовнішньо-політичній арені, то для НДР найбільш актуальною була проблема визнання. Насамперед, головним пріоритетом зовнішньої політики НДР стало налагодити відносини із Західними країнами – що сприяло головній меті – дипломатичного визнання країни, через створення дипломатичних посольства при уряді НДР².

У рамках політики «малих кроків» Москва радо вітала будь-які контакти із Західними країнами. Тому у вересні 1955 року на запрошення Радянського Союзу канцлер Конрад Аденауер відвідує Москву з великою делегацією – це було першим самостійним зовнішньополітичним актом суверенної Федеративної Республіки. Радянське керівництво таким чином прагне встановити дипломатичні відносини з Федеративною Республікою, шляхом повернення

¹ Horstmeier, C. Stiefkind der Staatengemeinschaft: Die Anerkennungspolitik der DDR in Westeuropa 1949 - 1973. [Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen. B. 98.

² Там само. В. 118.

німецьких військовополонених додому. Проте питання про возз'єднання Німеччини знову таки не отримало успіху на обговоренні¹.

У свою чергу Радянський Союз переслідував на меті не поліпшення відносин із західним блоком, перш за все він прагнув покращити міжнародне становище НДР, яка могла «триматись на плаву», лише завдяки Москві – надання суверенітету, скасування репарацій та економічна допомога не могла підняти країну на той же рівень з ФРН. Головною метою СРСР на той період – було перетворити НДР на своєрідну «вітрину соціалізму». Але навпаки, введення елементу конкуренції та підозрливості зі встановленням дипломатичних відносин між Москвою та Бонном у 1955 році сприяло ще більшому ускладненню відносин між Східним Берліном та Москвою, що лише посприяло посиленню суверенітету НДР щодо зовнішньо- та внутрішньополітичних питань.

Після візиту Аденауера, як Федеративна Республіка, так і НДР мали посольства в Москві². Однак уряд Аденауера був налаштований на те, що це не повинно стати нормою для інших країн. Оскільки Федеративна Республіка проголосила себе єдиним правонаступником Німецького Рейху і тепер мала демократично легітимний уряд, вона заявила про виключне право представляти Німеччину³.

Але разом з тим, ФРН не могла ігнорувати НДР – однією із найголовніших цілей боннського уряду було вирішити питання розділеної Німеччини, оскільки постійно існувала військова загроза зі східного боку, тому були задіяні всі можливі інструменти, аби запобігти ще більшого напруження в рамках Холодної війни. ФРН всіляко намагалася дискредитувати НДР та її статус окремої німецької держави, а в грудні 1955 року проголосила «доктрину Гальштейна»

¹ Wenkel C. En quête permanente d'une reconnaissance internationale // Relations internationales 04.2011(№148). P 48-49.

² Там само. С. 53.

³ 22. September 1955. Regierungserklärung des bundeskanzlers in der 101. Sitzung des Deutschen Bundestages zur Moskau-reise. Konrad Adenauer. URL: konrad-adenauer.de/seite/22-september-1955/

ключових елементом своєї східної політики, на противагу політичної модернізації НДР. У такий спосіб Федеративна республіка зміцнила свої позиції.

Оголошена «доктрина Гальштейна», яку насправді підготував дипломат і фахівець з міжнародного права Вільгельм Греве, передбачала «покарання» для країн, які встановили дипломатичні відносини з НДР, включно з можливим припиненням дипломатичних відносин із Західною Німеччиною, але оголосила Радянський Союз винятком через його важливість в німецькому питанні. На думку Гальштейна, важливо було уникати будь-яких дій, які могли б підвищити статус «колишньої радянської окупаційної зони» та сприяти дипломатичному визнанню її як Німецької Демократичної Республіки.

«Доктрина Гальштейна» визнавала ФРН суверенною країною, але з обмеженими військовими можливостями та примусовими заходами контролю з боку міжнародних сил. Це викликало незадоволення з боку НДР, оскільки вона сприймала цю доктрину як підтримку західних сил у підтриманні поділу країни та збереженні свого впливу¹. Що в дійсності підкріпилося зовнішньополітичною діяльністю ФРН щодо країн, які чи то політично, чи то через економічний аспект були схильні до співпраці та визнання НДР – як окремої східної німецької держави. Таким чином ФРН діяла «на випередження» встановлюючи дипломатичні в'язки та надаючи економічних переваг у співпраці з цими країнами, аби відрізати НДР від будь-якої можливості заявити про себе, як окрему німецьку державу.

Доктрина Гальштейна була вперше застосована, коли Югославія, яка на початку 1950-х років відвернулася від Варшавського договору та встановила дипломатичні відносини з Бонном у 1953 році, оголосила про встановлення дипломатичних відносин з НДР у 1957 році та обмінялася послами зі Східним Берліном у рамках її зближення зі Східним блоком. Федеральний уряд

¹ Шеліга Ю. Доктрина Хальштейна: ідея і відгук. Львів: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1999. 205 с.

скористався оголошеними наслідками і 19 жовтня 1957 р. розірвав відносини з Белградом.

СРСР, у свою чергу, відреагував на «доктрину Гальштейна» дуже критично. Радянська влада розглядала її як загрозу своїм інтересам і безпеці, а також як доказ розширення впливу Західної Німеччини в Європі та порушенням обіцянки, даної їм в 1955 році, коли ФРН стала повноправним членом НАТО. У радянських ЗМІ почали з'являтися статті, які засуджували «доктрину Гальштейна» та німецьку зовнішню політику загалом¹.

Проте характер політики ФРН щодо НДР, спонукала Радянський Союз до перегляду власної зовнішньополітичної догми. Підхід Москви був явно спрямований на більш гнучку «політику малих кроків»². Яку перейняла і НДР: протягом наступних місяців і років у НДР був створений спеціальний апарат - «Товариство культурних зв'язків із зарубіжними країнами», який мав дбати про визнання за кордоном. У рамках цієї політики протягом наступних років активно створювалися «товариства дружби» з різними країнами Європи, як мали б поширювати пропаганду на Заході за їхнє визнання. Крім того, у 1956 році НДР почала видавати багатотиражний щомісячник спеціально в Західній Європі та Азії. З роками «DDR-Revue» виходив багатьма мовами, що безпосередньо допомагало поширювати пропаганду НДР³.

XX З'їзд КПРС у лютому 1956 р., на якому М. Хрущов виступив з критикою постаті Сталіна, ознаменував кризу у всьому соціалістичному таборі, що спонукала переглянути внутрішню політику СРСР, зокрема це й позначилося і на зовнішній, СРСР підтвердив тенденцію до розрядки між двома таборами. Проте ідеї співіснування в СРСР тривалий час залишалися туманними і лише між

¹ Horstmeier, C. Stiefkind der Staatengemeinschaft: Die Anerkennungspolitik der DDR in Westeuropa 1949 - 1973. c [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen. B. 148.

² Там само. B. 156.

³ Feist an Norden// DDR-Revue 04.02.60. S 3.

1956 і 1959 роками були розвинені в послідовну доктрину, яка тоді містила чотири центральні положення: мирне співіснування держав з різними суспільними системами не тільки можливе, але й неминуче з огляду на небезпеку війн у ядерну еру; військовий конфлікт замінюється економічною конкуренцією, у якій необхідно довести перевагу чи неповноцінність системи; незважаючи на мирне співіснування держав з різними соціальними системами, ідеологічна боротьба не припиняється та останнє: прихильність до мирного співіснування не означає відмови від світової революційної мети, а, навпаки, має покращити можливості для світової революції, і тому є лише тактичним варіантом міжнародної класової боротьби¹.

Доктрина «мирного співіснування» була обмежена заявою Хрущова про те, що вона застосовна лише по відношенню до західних капіталістичних країн. У Третньому світі Радянський Союз зобов'язаний виявляти солідарність з народами в їхній антиколоніальній боротьбі.

У НДР критика сталінського режиму дедалі переростала в критику соціалістичного устрою країни. Інтелектуали та опозиція шукали та просували ідеї «третього шляху» між капіталізмом Федеративної республіки та сталінським соціалізмом НДР. Опозиційна група сформувалася навколо партійного філософа Вольфганга Гаріха та керівника видавництва «Aufbau» Вальтера Янки, що вимагали відновлення свободи слова, правової визначеності, скасування політичної таємної поліції та внутрішньопартійної демократії². «Соціалістична» демократизація НДР мала створити основу для возз'єднання, шляхом переговорів з ФРН.

¹ XX съезд Коммунистической Партии Советского Союза. 14-25 февраля 1956 года. Стенографический отчет: ч. 2. Москва: Политиздат, 1956. С. 286.

² Es gibt keinen Dritten Weg – 1956 in der DDR. Archiv Bürgerbewegung Leipzig e.V URL: https://www.archiv-buergerbewegung.de/99-power-to-the-people/themenbloecke-ungarn/363-1956-ddr#start_seite_1956DDR

Але після повстання в Угорщині восени 1956 року, яке вдалося придушити лише вторгненням радянської армії. Дестабілізаційні тенденції у Східному блоці призвели до різкого завершення «відлиги». Після арешту Вольфганга Гаріха та Вальтера Янки, та прихильників «третього шляху», були засуджені до тривалих термінів ув'язнення, Ульбріхт, який зміцнив свій та радянський авторитет у державі на фоні Угорського повстання, дав зрозуміти, що не терпітиме дискусій про «треті шляхи».

Щодо країн Західного табору та, безпосередньо, США, то вони не були готові влитися в цю систему. Навіть більше, ніж провал угорського повстання в жовтні-листопаді 1956 року, під час якого західні уряди змушені були безпорадно дивитися на те, як радянські війська жорстоко придушують угорське повстання, запуск радянського супутника Землі 4 жовтня 1957 року викликав неабиякий шок, оскільки тепер завдяки супутнику ядерна зброя могла досягти і території США, Це неабияк похитнуло основи західної і, перш за все, американської політики. Тепер США, втративши свою першість – мала переглянути свою позицію на зовнішньо-політичній арені та підлаштуватись під доктрину «мирного співіснування».

Якщо для США запуск «Супутника» став шоком, то для Хрущова цей технологічний прорив був доказом переваги комуністичної системи. Тому він хотів вивести Радянський Союз із зовнішньополітичної оборонної позиції, яку він займав після смерті Сталіна, і наважитися на новий поштовх для розширення радянського впливу. Тим самим, знову активізувалися дискусію щодо німецького питання возз'єднання.

Водночас для ФРН це посилює ймовірність неминучого конфлікту між СРСР та США на території Німеччини загалом та ціною її інтересів. і в той же час дало зрозуміти, наскільки існування ще неозброєної Федеративної Республіки залежить від готовності захищатись і прихильності США як провідної держави Західного табору. Цю залежність слід було сприймати як ще

більш проблематичну, оскільки відносини з самими Сполученими Штатами зазнавали сильних коливань, безпосередньо і через ядерне озброєння країн НАТО, запропоноване «планом Редфорда» 1956 року¹. Але через масову критику був згодом відкликаний. А питання ядерного переозброєння було ретельно допрацьоване.

На саміті НАТО в грудні 1956 року члени Альянсу домовилися модернізувати звичайні збройні сили, одночасно просуваючи оснащення військ НАТО в Європі тактичною ядерною зброєю. Така комбінація повинна збільшити оборонний потенціал і в той же час забезпечити більшу гнучкість у відповіді на можливу атаку з боку Східного табору .

Для боннського уряду це рішення означало відхід від попередньої концепції суто звичайного переозброєння та підготовку до оснащення Бундесверу зброєю ядерної зброї та розміщення тактичної ядерної зброї на території ФРН. Проте, 5 квітня 1957 року на прес-конференції в Бонні Аденауер заявив, що ядерна зброя є не що інше, як подальший розвиток артилерії². Після цих слів 18 всесвітньо відомих німецьких фізиків-ядерників були настільки відчуженими, що зробили щось унікальне на той момент: як науковці вони втягнулися в політику та оприлюднили свою «Геттінгерську декларацію» від 12 квітня 1957 року. Підписанти декларації заявили про відмову брати участь ні у виготовленні, ні у випробуванні ядерної зброї.

Зауваження Аденауера, особливо його порівняння ядерної зброї з артилерією, поставили під сумнів компетентність канцлера і викликали жорстку громадську реакцію. СДПН також відмовилася від ядерної зброї з міркувань безпеки і політики ФРН. На їхню думку, ядерне озброєння неминуче посилить

¹ Handler M. Bonn ends its alarm over a Radford plan; Chancellor Adenauer and His Party, However, Are Concerned Over Its Political Aspects opposition gains a point Change Unexpected Elections Coming Up New Awareness Important Detail// The New York Times Aug. 5, 1956. P. 3.

² Aufstand des Gewissens. Deutschlandfunk. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/aufstand-des-gewissens-100.html>

напруженість між Сходом і Заходом і знизить шанси на возз'єднання Німеччини¹. Ці аргументи були основою для дискримінації передвиборчої політики Аденауера СДПН, але не змогли завадити йому згодом посісти місце канцлера друге та продовжити політику політично-військової та економічної інтеграції ФРН у Західний блок.

Рішення грудневої конференції НАТО 1957 року про переозброєння зміцнили позиції ФРН в альянсі НАТО. В той же час її потреба в безпеці була врахована у військовому плані і з точки зору політики Альянсу. Однак всередині ФРН уряд дедалі частіше був змушений пояснювати свою політику щодо Німеччини та її безпеки. Пропозиції щодо роззброєння, висунуті різними сторонами, багато в чому відповідали безпековій концепції СДПН і тому пропонували аргументовану підтримку в боротьбі з ядерною зброєю Бундесверу. Це призвело до небезпечної ситуації, яка досягла своєї кульмінації в запеклих парламентських дебатах на початку 1958 року і завершилася акцією «Боротьба з ядерною смертю»².

Навесні 1957 року боннський отримав несподівану пропозицію переговорів від Радянського Союзу. У листі канцлеру Аденауеру ще від 5 лютого 1957 року радянський прем'єр-міністр Булганін висловлював стурбованість німецько-радянськими відносинами з моменту встановлення дипломатичних відносин у жовтні 1955 року і скаржився на незадовільне співробітництво між двома країнами. Коментуючи концепцію мирного співіснування, він висловив зацікавленість у зниженні міжнародної напруженості, відзначив можливості більш тісного і дружнього співробітництва між Федеративною Республікою Німеччина і Радянським Союзом, а також запропонував переговори стосовно торгівлі, культури та консульського обміну. Булганін також продемонстрував

¹ Die Göttinger Erklärung 1957. Georg-August-Universität Göttingen URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/die-g%C3%B6ttinger-erkla%C3%A4rung-1957/54319.html>

² Schulze H. Germany: A New History. Harvard: Harvard university Press, 2001. P. 189

ініціативу в питанні репатріації німців, ув'язнених у Радянському Союзі, що було вагомим конфліктним підґрунтям у відносинах Москви та Бонну. Зрештою, він запропонував підтримку Радянського Союзу в питанні возз'єднання за умови, що ФРН та НДР прийдуть до порозуміння, як суб'єктні країни.

Однак Булганін також дав зрозуміти, що, незважаючи на пропозицію переговорів, він все ще дотримується «теорії двох держав однієї нації», яка, виходячи з існування двох суверенних Німецьких держав, представляла питання возз'єднання виключно їх справою. Незважаючи на тогочасну Східну політику ФРН, Аденауер був сповнений рішучості прийняти пропозицію переговорів.

У своїй відповіді від 27 лютого 1957 року він привітав пропозицію Булганіна, яку він охрестив вагомим внеском у поліпшення політичної атмосфери між двома країнами. Подальше листування, про яке Аденауер інформував уряд, нарешті привело до конкретних переговорів, зокрема, і щодо репатріації ув'язнених німців, які почалися в Москві 23 липня 1957 року¹.

Окрім військово-політичної інтеграції, завдяки підписанню Римських угод 25 березня 1957 року (ратифікований Бонною 1 січня 1958 року), ФРН змогла повністю органічно інтегруватися в європейсько-економічний контекст, оскільки на той момент вже була економічно успішною і стала «центральною силою Європи». Одним з них було заснування Європейського економічного співтовариства, що передбачав створення єдиного внутрішнього ринку без митних бар'єрів і покращення торговельних відносин. Також частиною Римських договорів був Євратом, який мав сприяти розвитку та безпеці атомної енергетики. Для спільного регулювання цих завдань створювалися наднаціональні органи з парламентськими зборами і загальним судом². Завдяки

¹ Заболотна Т.В. Друга світова війна: примусова праця, репатріація, еміграція // Український історичний журнал. 2012. № 5. С. 226.

² Договір про заснування Європейської Спільноти. Верховна рада України: законодавство України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

Римським договорам західноєвропейські держави зблизилися політично й економічно. У результаті, Західна Європа перетворилася на єдиний економічний простір і митний союз зі спільними зовнішніми митницями.

Впевнено можна зазначити, що ФРН вела успішну як і зовнішню, так і внутрішню політику, це неабияк насторожувало керівництво НДР, оскільки вдалий розвиток Західнонімецької країни став каталізатором масової міграції східних німців до ФРН. З моменту заснування НДР до побудови Стіни в 1961 році щонайменше 2,7 мільйонам людей вдалося втекти до Федеративної Республіки¹. До того ж на кількість біженців сильно впливали політичні події. Між 1955 і 1957 щорічно тікали близько чверть мільйона громадян НДР, і внаслідок народних повстань у Польщі та Угорщині. Цей величезний відтік людей поставив молоду державу на межу розпаду.

Міграція німецького населення завдала значних збитків НДР. Втрата людського капіталу, особливо молоді, науковців і робітників викликала велике занепокоєння у східнонімецьких комуністів, оскільки призвела до відтоку їхнього населення, загрожуючи дестабілізувати їхній режим. Оскільки кваліфіковані робітники та інтелігенція масово залишали НДР, це спричинило «витік мізків» з економіки Східної Німеччини. Зрештою, уряд НДР бачив лише один спосіб зберегти потенціал робочої сили у власній країні: змусити громадян залишитися. У змінах закону в 1957 році підготовка та спроба втечі вже вважалися кримінальним злочином. Окрім того, уряд ФРН ініціював створення «таборів для біженців», де кожен мігрант міг отримати маршрутний лист, що допоміг би офіційно зареєструватися та медичне обслуговування.

Таким чином, хоча масова міграція зі Східної до Західної Німеччини не була безпосередньою проблемою СРСР, вона загрожувала послабити радянську позицію в Європі по відношенню до Заходу. У результаті, а також через

¹ Die Zentrale Koordinierungsgruppe Bekämpfung von Flucht und Übersiedlung, Der Bundesbeauftragte des Staatssicherheitsdienstes der ehem. DDR. Berlin: BStU, 1996. S. 130.

посилення тиску урядом НДР, СРСР розробляв проекти, що могли б зупинити потік громадян Східної Німеччини, які залишають НДР, і допомогти стабілізувати східнонімецьку державу. Ульбріхт і SED вважали цю міграцію результатом відкритого кордону в Берліні, який дозволив східним німцям на власні очі побачити процвітаюче життя Заходу і порівняти зі Східною Німеччиною.

За словами М. Хрущова, НДР мала впоратися з «ворогом», який економічно дуже потужний і тому дуже привабливий для громадян НДР, окрім того, значний відтік працівників створив просто катастрофічну ситуацію в НДР, яка вже страждала від нестачі фізичної праці, не кажучи вже про спеціалізовану¹.

Тож у 1957 році Ульбріхт виступив з новою пропозицією знайти тимчасове вирішення німецького питання через конфедерацію обох німецьких держав². Федеративна Республіка відмовилася, мотивуючи це тим, що: конфедерація між демократією та комуністичною диктатурою була б приречена на неіздатність, укладання міжнародного договору з окупованою Радянським Союзом зоною означало б визнання її державності без конкретних гарантій щодо остаточного воз'єднання в одну країну, як би того хотів уряд ФРН.

Новим витком в розвитку подій, став «ультиматум Хрущова», висунутий у листопаді 1958 року, який полягав у тому, що західні держави мають протягом шести місяців погодитися вийти з Берліна та зробити його вільним, демілітаризованим містом, таким чином сформулювавши «теорію трьох держав». Хрущов заявив, що «Німецька Демократична Республіка скрупульозно дотримувалася положень Потсдамської угоди щодо викорінення мілітаризму та ліквідації монополій, тоді як західні держави дозволили відродження мілітаризму та економічного імперіалізму в Німецькій Федеративній Республіці». Також він

¹ Хрущев Н.С. Воспоминания. Москва: Информационно-издательская компания "Московские Новости", 1999. С. 485.

² Schulze H. Germany: A New History. Harvard: Harvard university Press, 2001. P. 218.

погрожував передати Східній Німеччині, повний контроль над усіма лініями зв'язку із Західним Берліном; тоді західні держави матимуть доступу до Західного Берліна лише з дозволу східнонімецького уряду.

Загалом основними радянськими інструментами під час кризи 1958 року були нечіткі погрози та шквал дипломатичної діяльності, спрямованої на розкол західного табору»¹. Незважаючи на постійну кампанію за возз'єднання Німеччини, ставало все більш очевидним, що Радянський Союз прийме возз'єднання лише на своїх власних умовах. У ноті СРСР до Сполучених Штатів (США) говориться, що: «До відновлення єдності Німеччини та створення єдиної німецької держави Західний Берлін перебуватиме в положенні демілітаризованого вільного міста на основі свого власний спеціальний статут»². Берлін використовувався Хрущовим як важіль, щоб змусити Захід розпочати переговори щодо німецької проблеми. Оскільки Західний Берлін фактично входив до кордонів НДР і, як такий, Берлін був найбільшою слабкістю Заходу.

Ці звинувачення з боку Хрущова не були чимось новим, і три західні держави відповіли, відкинувши ці заяви як продовження радянської пропаганди, але загроза передачі контролю до НДР була серйозною загрозою. Зрештою Сполучені Штати, Велика Британія та Франція відповіли на ультиматум твердо підтверджуючи свою рішучість залишатися в Берліні та зберігати своє законне право на вільний доступ до нього. У ноті до Радянського Союзу від 5 січня 1959 року кабінет Аденауера відхилив створення «Вільного міста Західного Берліна» та визнання НДР і конфедерації двох німецьких держав³. 10 січня Радянський

¹ Schake K. 'The Berlin Crises of 1948-49 and 1958-62', in *Securing Peace in Europe, 1945-1962* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1992. P. 69.

² Note from the Government of the Union of Soviet Socialist Republics to the Government of the United States of America, Transmitting a Draft Peace Treaty for Germany, January 10, 1959 // Wolfgang Heidelberg and Guenter Hindrichs München: R. Oldenbourg Verlag, 1963. P. 244.

³ Uhl M. *Stalins V-2. Der Technologietransfer der deutschen Fernlenkwaffentechnik in die UdSSR und der Aufbau der sowjetischen Raketenindustrie 1945 bis 1959.* Bonn: Bernard & Graefe Verlag, 2001. S. 236-238.

Союз представив проект «мирного договору з Німеччиною», за яким НДР мала би отримати повний державний суверенітет. Міністр закордонних справ Генріх фон Brentano негайно відхилив цю пропозицію, згідно з якою 29 державам, які брали участь у війні проти Німеччини, а також Федеративній Республіці та НДР було запропоновано скликати мирну конференцію за участю Німеччини протягом двох місяців¹

У травні-серпні 1959 року представники Москви зустрілися із Західними дипломатами на Женевській конференції міністрів закордонних справ Великої четвірки, за участі радників з ФРН і НДР (що було вперше), проте, не вдалося зробити жодних важливих поступок ні Сходом, ні Заходом, ані досягти загальних домовленостей щодо Берліна².

Після того, напруженість між двома країнами щодо берлінського питання «понижила градус», США і Радянський Союз могли почати продуктивний діалог і досягти прогресу в багатьох інших питаннях. Ейзенхауер заявив, що США не бажають продовжувати вічно утримувати окупаційні сили в Берліні та погодився з тим, що існуючу ситуацію слід виправити. Хрущов, зі свого боку, уточнив, що він в цілому згоден із заявою президента, але не розуміє, як пропозиція Москви щодо вільного міста Західний Берлін може вплинути на безпеку Сполучених Штатів. Хрущов підкреслював, що радянський підхід до берлінської проблеми випливає з необхідності; тобто припинення стану війни та укладення остаточного мирного договору. Крім того, він звинуватив Сполучені Штати в підтримці ненормальної ситуації та фактичного стану війни через позицію, яку займає канцлер Аденауер, і що США не повинні підтримувати політику Аденауера.

¹ Uhl M. Stalins V-2. Der Technologietransfer der deutschen Fernlenkwaffentechnik in die UdSSR und der Aufbau der sowjetischen Raketenindustrie 1945 bis 1959. Bonn: Bernard & Graefe Verlag, 2001. S. 239-241.

² Junker D. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968. Cambridge: Cambridge university press, 2011. P. 395.

Наприкінці цього візиту Хрущов і Ейзенхауер спільно заявили, що найважливішою світовою проблемою є загальне роззброєння – включно з проблемою Берліна – і «всі невирішені міжнародні питання мають бути вирішені не застосуванням сили, а мирними засобами шляхом переговорів»¹.

Хрущов вважав, що угода зі США щодо Берліна можлива, і погодився продовжити діалог на саміті в Парижі в травні 1960 року. Але Паризький саміт був скасованим через збиття радянським військовими американського літака-розвідника U-2 і захоплення в полон Гері Пауерса. І ситуація щодо берлінського питання знову сильно загострилася².

Уряд НДР бажаючи «тут і зараз» вирішити питання Другої Берлінської кризи, наполягали на прийнятті радикальних рішень. Тож у суботу – 12 серпня 1961 року, мер Східного Берліна Вальтер Ульбріхт підписав розпорядження про закриття кордону та зведення стіни. Хвиля східних німців, що напливали на захід численними дорогами, каналами, переходами та потягами, раптово припинилася. У ніч з 13 на 14 серпня 1961 року східнонімецька поліція та військові частини перекрили всі артерії, що вели до Західного Берліна. Були перетягнуті залізничні колії та дороги, зведені бар'єри, покриті колючим дротом, повністю ізолюючи західні сектори та перешкоджаючи східним німцям тікати до західного сектору. Паркани та барикади повністю оточили 97 миль навколо трьох західних секторів і 27 миль, які прорізають серце міста, розділяючи його³.

Сам Хрущов у своїх мемуарах зазначає: «Ми давно вирішили, що вільний в'їзд і виїзд з Берліна — це не що інше, як лазівка для капіталістичних

¹ Там само. С.205.

² Падіння Пауерса: 60-річчя інциденту з літаком-шпигуном U-2. Радіо Свобода URL: Падіння Пауерса: 60-річчя інциденту з літаком-шпигуном U-2 (radiosvoboda.org)

³ Taylor F. The Berlin Wall: A World Divided, 1961-1989. New York: Harper Perennial, 2008. P. 106-109.

спецслужб, яка дозволяє їм збирати інформацію. про розташування наших військ. Єдиним способом закрити лазівку було закрити кордон»¹.

Будівництво Стіни стало глибоким переломом в історії НДР. Як стверджував декрет НДР про обмеження поїздок від 12 серпня 1961 року: «Цей декрет про заходи щодо забезпечення миру, захисту Німецької Демократичної Республіки і її столиці Берліна, зокрема, і щодо забезпечення безпеки інших соціалістичних держав, залишається дійсним до укладення німецького мирного договору»². Вважалося, що найкраще вирішення берлінського питання було б у рамках мирного договору з ФРН в разі досягнення згоди щодо такого договору.

Як наслідок ФРН та НДР мали пристосовуватись до нових зовнішньо-політичних умов, що фактично розділили уже розділену Німеччину. Водночас для ФРН це ознаменувало зближення із США та збільшення військової присутності США і НАТО в Західному Берліні.

Водночас відбулося зниження рівня зовнішньої торгівлі між ФРН та НДР: забудова берлінської стіни зменшила можливості зовнішньої торгівлі між ФРН та НДР. Але для ФРН не було все настільки погано, оскільки та відвоювала роль головного лідера у Західній Європі і почала зазнавати значного економічного зростання³.

Для НДР Берлінська стіна внесла свої корективи: відбувалося зміцнення позиції радянської влади та уряду НДР у внутрішній політиці, що дозволило підвищити авторитет радянської влади в країні та зберегти державність НДР.

Підбиваючи підсумки слід зазначити що з 1955 року тривали паралельні процеси, коли обидві німецькі держави все глибше інтегрувались у різні багатосторонні військово-політичні та економічні структури власних таборів.

¹ Хрущев Н.С. Воспоминания. Москва: Информационно-издательская компания "Московские Новости", 1999. С. 485-505.

² Beschluß des Ministerrates der Deutschen Demokratischen Republik vom 12. August 1961. Die Verfassungen Deutschlands URL: <https://www.verfassungen.de/ddr/mauerbau61-beschluss.htm>

³ Taylor F. The Berlin Wall: A World Divided, 1961-1989. New York: Harper Perennial, 2008. P. 107-108.

ФРН намагалось утримати за собою право представляти всіх німців на міжнародній арені всіляко уникаючи офіційного визнання НДР. Де-факто існували скоріше неформалізовані контакти, як наприклад щодо Західного Берліну. Але загострення під час другої Берлінської кризи знов продемонструвало межі суб'єктності двох німецьких держав.

Розділ 3. Завершення Берлінської кризи 1961 р. та поступове зближення між ФРН і НДР.

З 1961 року суперечки з питання Берліна та Бонни ознаменувалися остаточною вимогою радянського генсека Хрущова про виведення військ західних держав з Берліна і загрозою сепаратного мирного договору з НДР. З іншого боку, нова американська адміністрація на чолі з президентом Джоном Ф. Кеннеді була рішуче налаштована захищати життєздатність міста, під'їзні шляхи і присутність військ західних союзників в місті, навіть якщо доведеться застосувати силу зброї. Будівництво Берлінської стіни посилило напруженість у відносинах між Сходом і Заходом, яка зменшилась тільки тоді, коли Хрущов офіційно відкликав свій ультиматум 17 жовтня 1961 року¹ і, нарешті, погодився продовжити переговори щодо Берліну та питання Німеччини на рівні послів.

Після конференції міністрів закордонних справ у Парижі і остаточного голосування між Кеннеді та британським прем'єр-міністром Гарольдом Макмілланом у грудні 1961 року, американський посол Ллевеллін Томпсон розпочав переговори щодо Берліну з радянським міністром закордонних справ Андрієм Громико в Москві 2 січня 1962 року². Оскільки уряд США інформував групу послів у Вашингтоні про хід переговорів, уряд ФРН також був поінформований про поточний стан переговорів. Самі переговори не мали великого успіху й, об'єктивно, обмежувався Берлінським питанням.

Як і раніше, пропозиції Заходу створити міжнародний орган доступу до Західного Берліна, як і всі ініціативи стосовно того, аби прибрати стіну і прагнути до загального рішення для Берліну, суперечили позиції Москви. І навпаки, вимоги Радянського Союзу щодо виведення військ союзників і

¹ Шаповалов О. Історія Німеччини в особливостях регіональної специфіки // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вип. 866, 2009. С. 35.

² История внешней политики СССР. Том 2. под. ред./ А.А. Громько, Б.Н. Пономарёва. Москва: Наука, 1981 . С. 275.

формування вільного і демілітаризованого міста Західного Берліну залишалися неприйнятними для Вашингтона.

Згодом обидві сторони змогли домовитися про продовження діалогу між представником держдепартаменту США Раском і радянським послом Добриніним у Вашингтоні. З цією метою, американський уряд розробив новий план, в якому поєднав берлінські переговори з пропозицією укласти пакт про ненапад між НАТО і Варшавським договором і угоду про нерозповсюдження ядерної зброї¹. Цей пакет переговорів, який повинен був привести до всеосяжної домовленості з Радянським Союзом, був направлений американським урядом боннському для коментарів. До цього часу Аденауер був неповністю поінформований про ці плани міністром закордонних справ ФРН Герхардом Шредером, який підтримував курс американського уряду на взаєморозуміння. Тому згодом він рішуче відкинув американську переговорну концепцію з ряду причин. А найголовнішою була та, що дві наддержави можуть прийти до взаєморозуміння за рахунок німецьких інтересів. До того ж план створення міжнародного органу доступу також був для нього неприйнятним, оскільки ставив під сумнів принцип відповідальності чотирьох держав для Берліну.

Нарешті, формування комісії, до складу яких повинні були належати ФРН і НДР, також породило побоювання «повзучого» визнання НДР. У короткому листі до Кеннеді від 14 квітня 1962 року, Аденауер описав ці ідеї як нездійсненні. На прес-конференції 7 травня з нагоди візиту до Берліна, Аденауер також публічно розкритикував плани американського уряду, які, втім, на той момент вже були макулатурою².

¹ Там само. С. 315.

² Letter From Chancellor Adenauer to President Kennedy// Sampson C.S. Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XV, Berlin Crisis, 1962–1963 // Office of The Historian. URL: [Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XV, Berlin Crisis, 1962–1963 - Office of the Historian](https://www.ohr.org/document/1962-04-14-letter-chancellor-adenauer-president-kennedy)

Нова спроба досягти зближення щодо берлінського питання була зроблена на дипломатичних полях міжнародної конференції з врегулювання Лаоської кризи в Женеві в липні 1962 року, але переговори по Берлінському питанні на найвищому рівні жодним чином не зробили обнадійливого впливу на ситуацію розділеного міста. Навпаки, Радянський Союз і влада НДР різними діями посилювали тиск, демонструючи тим самим небезпечне становище Берліну. Згодом відбувалися перебої в повітряному сполученні радянських літаків до і зі Західного Берліна, а також перестрілки та інші інциденти в районі Стіни і на кордоні зони розділення. Повідомлення про арешти та нез'ясоване місцезнаходження мандрівників на міжзональних автомагістралях також мали тривожний вплив.

У цих умовах Боннський уряд намагався зробити все від нього залежне, щоб полегшити становище обложеного міста. Тож був прийнятий «Закон про допомогу в Берліні», який пропонував економічні стимули для співробітників і компаній залишатися в місті¹. Також уряд ввів «Закон про захист свободи Берліну», що передбачав економічні санкції проти НДР у разі подальших репресивних заходів. Були намагання полегшити подорожі всередині Німеччини, пішовши на поступки в міжзональній торгівлі. Однак переговори з цього приводу не увінчалися успіхом, оскільки боннський уряд відхилив вимогу НДР провести переговори про спрощення подорожей на політичному рівні через безпеку дипломатичного оновлення.

У червні 1962 року Хрущов відновив свою погрозу укласти сепаратний мирний договір з НДР в разі невдачі переговорів. Коли стало відомо про розміщення радянських ракет на Кубі, Кеннеді оголосив про морську блокаду острівної держави в телевізійному зверненні до американського народу 22

¹ Schulze H. Germany: A New History. Harvard: Harvard university Press, 2001. P. 318.

жовтня¹ і пригрозив ударом у відповідь по Радянському Союзу. Не можна було виключати, що Радянський Союз відповість на американські контрзаходи діями проти Берліну або маніпулюватиме поступками в берлінському питанні, в обмін на аналогічні поступки США в Кубинському питанні.

Кубинська ракетна криза вимагала необхідність взаєморозуміння між двома наддержавами. У подальшому діалозі берлінське питання втратило центральну роль, яку воно відгравало раніше в конфлікті між Сходом і Заходом. У німецько-американських відносинах фокус також змістився: перебудова НАТО, питання ядерного та звичайних озброєнь стали більш актуальними. Згідно з ідеями американського уряду, уряд ФРН також повинен був зіграти свою роль у військовій перебудові.

Як і у випадку з іншими державами комуністичної сфери впливу, уряд в Бонні також опинився перед дилемою щодо НДР між розумінням необхідності або навіть доцільності зміцнення неформальних контактів і політичною догмою претензії на одноосібне представництво. Кабінет Ерхарда був цілком готовий зробити внесок у розрядку і, перш за все, поліпшити людські відносини між двома державами, але не ризикуючи закріпити статус-кво і заохочувати зусилля уряду НДР щодо оновлення міжнародного права.

У цьому контексті, уряд в Бонні прагнув налагодити переговори нижче урядового рівня, які можна було б представити як суто «технічні контакти» і за допомогою яких можна було б обійти питання визнання або модернізації НДР. Зіставлення протилежних мотивів інтенсифікації відносин, з одного боку, і дотримання правових позицій щодо німецької політики, з іншого, призвело до жорстких і затяжних суперечок з приводу юридичних деталей, які ставало все важче донести до громадськості та опозиції в уряді.

¹ Oval Office Address on the Cuban Missile Crisis - John F. Kennedy - Oct. 22, 1962// Pax Americana. YouTube URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vrPkIYb9iog> (Дата звернення: 01.04.2023.)

Переговори щодо угоди про реконструкцію мосту Заале на внутрішньонімецькому кордоні біля Хофа, який був зруйнований у Другій світовій війні, як частини транзитної автомагістралі з Мюнхена до Берліна також виявилися тривалою суперечкою про збереження правових позицій і відповідних формулювань. Якщо НДР вимагала, щоб переговори, що тривали з 1961 року, були укладені формальною угодою між міністрами транспорту НДР і ФРН, то в підсумку угода від 14 серпня 1964 була підписана тільки представниками обох сторін «від імені влади, яку вони представляли»¹. Згідно з цим НДР повинна була провести будівельні роботи, а Федеративна Республіка повинна була забезпечити необхідними фінансовими ресурсами. Хоча жодна зі сторін не відмовилася від своєї позиції під час подальших переговорів Комісії, робота нарешті змогла продовжитися і бути завершена до кінця 1966 року.

Ще одна внутрішньонімецька угода була підписана у вересні 1964 року між «Deutsche Bundesbahn і Deutsche Reichsbahn» або Міністерством транспорту НДР про поліпшення вантажних перевезень між Федеративною Республікою і Західним Берліном. Хоча уряд НДР мав фундаментальний інтерес до угоди, згодом вона висловила стурбованість можливими наслідками для правової бази транзитних перевезень².

Протягом 1964 року зусилля, докладені минулого року під керівництвом тодішнього федерального міністра у загальнонімецьких справах Райнера Барцеля, щоб обміняти або «купити» свободу ув'язнених у НДР з політичних мотивів, вийшли на новий рівень. Після контактів Менде з адвокатом зі Східного Берліна Вольфгангом Фогелем відбулася перша масштабна операція зі звільнення, в ході якої до кінця року було звільнено 800 ув'язнених. Натомість Федеративна Республіка Німеччина поставила продуктів харчування та товарів

¹ Scholtyseck J. Außenpolitik der DDR// Oldenbourg Wissenschaftsverlag 2003. S. 15.

² Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949-1989. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007. S. 86.

народного споживання на суму 40 000 німецьких марок на особу, тобто загалом 32 мільйони німецьких марок¹.

Після того, як на початку вересня 1964 року Рада міністрів НДР вирішила дозволити людям пенсійного віку відвідувати родичів у Федеративній Республіці і Західному Берліні на термін до чотирьох тижнів на рік, федеральний уряд вирішив оновити існуючі пільги і заходи по догляду, які майже повністю зупинилися після будівництва стіни в 1961 році. Так звана вітальна допомога на відвідування була збільшена з 15 німецьких марок до 50 німецьких марок з коштів федерального і місцевого бюджетів, а також були покриті витрати на репатріацію і медичну допомогу².

Однак необхідно було реагувати на спроби НДР використовувати цей нормативний акт як важіль для досягнення політичних цілей. Після того, як парламент ФРН відхилив офіційну угоду про надання додаткової пропускну здатності поїздів, Міністерство транспорту НДР постановило, що на поїздки пенсіонерів повинні видаватися тільки зворотні квитки. На додаток до втрачених доходів для Бундесбану, це означало, перш за все, порушення угоди союзників, яка дозволяла лише квитки в один бік у міжзональному русі. Правове становище Федеративної Республіки Німеччини було забезпечено валідацією зворотних квитків і видачею власних квитків, дійсних до кордону. НДР припинила цю практику через кілька місяців, але проігнорувала претензії Бундестагу про відшкодування збитків³.

З серпня 1964 року НДР докладает все більше зусиль для досягнення розширення міжзональної торгівлі, оскільки існуючі угоди на основі Берлінської угоди серпня 1960 року, вважалися вичерпаними вже в першій половині року. У свою чергу, Федеральний уряд погодився піти на подальші

¹ Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Oldenbourg: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007 S. 253-258.

² Там само. S. 270.

³ Там само. S. 272.

поступки фінансового характеру, такі як перенесення дати розрахунків і продовження компенсаційних виплат за поставки нафти з НДР, якщо НДР, в свою чергу, піде на поступки в берлінських перевезеннях¹.

Хід міжзональних торговельних переговорів постійно залежав від політичних подій і рішень. У той час як побажання НДР щодо розширення обсягів торгівлі були висунуті в тісному часовому зв'язку з укладенням дозвільного регулювання, примусовий обмін для відвідувачів із Західного Берліна, ФРН і західних країн Східного Берліну і НДР зокрема незабаром мав тривожний вплив на переговорний клімат. Маркувальні роботи членів прикордонних військ НДР на лінії розмежування поблизу Бундестагу у вересні, в якій ділянки кордону були тимчасово переміщені на територію Федеративної Республіки на 150 метрів, також викликали підозру і занепокоєння².

З огляду на збільшення і диверсифікацію питань, що підлягають врегулюванню між ФРН та НДР, зросла необхідність ефективної координації всіх контактів з метою уникнення підриву правових позицій і забезпечення «рівності» щодо правил і формул підписів в переговорних документах. Хоча Міністерський комітет зі східно-західних контактів, який вже був створений у 1956 році, не збирався знову після 1960 року і, незважаючи на пропозиції Мендеса, не був відроджений при Ерхарді, Комітет державних секретарів з міжзональної торгівлі вже взявся за такі завдання. Федеральний канцлер все ще вважав свою роботу достатньою, коли віце-канцлер активно обговорював створення Управління внутрішньонімецьких контактів, яке під його керівництвом також візьме на себе завдання Опікунського управління з міжзональної торгівлі. Ерхард вирішив у кабінеті міністрів і в спеціальному

¹ Там само. S. 277.

² Herbert U. Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Berlin: durchgesehene, 2018 S. 493.

листі до федеральних міністрів, що він повинен залишити за собою завдання координації німецької політики¹.

Поступово зовнішньополітичний вектор ФРН, прийнятий «доктриною Гальштейна» втрачав своєї актуальності. Що спонукало новообраного канцлера – В. Брандта переглянути її. Оскільки міжнародне становище навколо постійно змінювалася.

Він починає встановлювати контакти зі східними сусідами, аби налагодити тісні зв'язки з НДР. 19 березня 1970 року Брандт вперше зустрівся з представниками влади в НДР в Ерфурті. Населення НДР було вражене приїздом канцлера Західної Німеччини і влаштує йому триумфальний прийом. Він був переконаний, що підписання ряду договорів зі східними сусідами автоматично прокладуть шлях до переговорів з НДР. Нова «Ostpolitik» складала собою розгалужену систему зв'язків, у якій усі «ниточки» взаємозалежні й мають бути приведені в рівновагу. Цими «ниточками» були Москва, Варшава та Східний Берлін. Якщо Брандту вдасться укласти угоди з Москвою і Варшавою, Східний Берлін навряд чи зможе відмовитися ціною ізоляції у власному таборі.

Паралельно з переговорами з Москвою Брандт також встановив контакти з Варшавою. Для нього примирення з польським сусідом є «моральним стрижнем» цілої східної політики. У Варшаві В. Брандт продемонстрував жест, який сколихнув весь світ - 7 грудня 1970 року під час урочистої церемонії він поклав вінок до меморіалу повстанців у Варшавському гетто та став на коліна перед меморіалом, що безперечно стає основним символом нової східної політики ФРН. Таким чином Брандт продемонстрував щирість намірів ФРН та її відкритість.

Головною метою зовнішньої політики ФРН в 1971 році було забезпечення і підтримання миру в Європі і світі. Виходячи з цієї передумови, вона

¹ Там само. S. 512-514.

розглядала «Ostpolitik як частину своєї західної політики, а західну політику як основу і передумову своєї «Ostpolitik»¹.

Радянська реакція на яку була досить суперечливою. З одного боку, радянський уряд прагнув покращити відносини зі Західною Німеччиною. З іншого боку, він побоювався, що це може призвести до віддалення НДР від СРСР².

Загалом нова східна політика щодо нормалізації відносин і відкритості на Схід, була заснована в загальному контексті розрядки між Сходом і Заходом і мала на меті відновити економічно потужну Західну Німеччину на її законне місце на міжнародній арені. Водночас Захід був дуже стурбований такою «дружелюбністю» ФРН, та розцінював це, як відхід від вирішення питання розділеної Німеччини³.

3 вересня 1971, після 17 місяців переговорів, послы Франції, Великобританії, Радянського Союзу і США підписали Берлінську угоду чотирьох держав⁴. У той же час перший етап берлінських переговорів був завершений укладенням угоди, яка містила правила забезпечення під'їзних шляхів до і з Берліна, трафіку відвідувачів і федеральної присутності в Західному Берліні⁵.

Після переговорів чотирьох держав федеральний уряд обговорив деталі берлінського руху, а берлінський сенат узгодив з НДР деталі організації візиту західних берлінців. Відповідна підготовча робота була проведена на

¹ Niedhart G. Ostpolitik// Journal of Cold War Studies. Vol. 18, No. 3, 2016. S. 31.

² История внешней политики СССР. Том 2. под. ред./ А.А. Громько, Б.Н. Пономарёва. Москва: Наука, 1981 . С. 279.

³ Niedhart G. Ostpolitik// Journal of Cold War Studies. Vol. 18, No. 3, 2016. P. 34.

⁴ Quadripartite Agreement on Berlin, Signed at Berlin, September 3, 1971 // United States-Department of State. Documents on Germany 1944-1985. Washington: Department of State, [s.d.]. 1421 p. (Department of State Publication 9446). p. 1135-1143.

⁵ Taylor F. The Berlin Wall: A World Divided, 1961-1989. New York: Harper Perennial, 2008. P. 165.

«розвідувальних» переговорах, що проводилися в Бонні і Східному Берліні з 27 листопада 1970 року державним секретарем у Федеральній канцелярії Егоном Баром і державним секретарем Ради міністрів НДР Міхаелем Кодем, паралельно з переговорами чотирьох держав, з якими Міністр-президент Віллі Штоф в Ерфурті і Касселі в 1970 році. Основна увага приділялася питанням переміщення цивільних осіб і товарів між Федеративною Республікою Німеччина і Західним Берліном¹.

Після підписання Угоди чотирьох держав щодо Берліну, ФРН та НДР почали переговори про угоду щодо транзитних перевезень між Федеративною Республікою і Західним Берліном, та про транспортний договір між Федеративною Республікою і НДР. На заключному 31-му раунді переговорів 2 грудня 1971 року в Східному Берліні сторона НДР поставила під сумнів, чи повинні зобов'язання за угодою застосовуватися як до влади ФРН, так і до Західного Берліна. За згодою тексту, переговори про транзитну угоду між Федеративною Республікою і НДР були завершені в Східному Берліні 3 грудня 1971 року, парафування угоди відбулося 8 грудня 1971 року.

У зв'язку з Угодою чотирьох держав по Берліну і транзитною угодою з НДР Ф. Шиллер представив кабінету міністрів в грудні 1971 року проект так званого закону про пломбування, який був покликаний забезпечити швидке і безпечне поводження з транспортами через НДР і обмежити контроль з боку відомств НДР перевіркою цілісності пломб.

25 серпня 1971 року під час обговорення статусу берлінських переговорів Кабінет міністрів заявив, що, крім задовільного берлінського врегулювання, федеральний уряд не має жодних подальших умов для подання закону про ратифікацію Московського договору від 12 серпня 1970 року² до законодавчих

¹ Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Oldenbourg: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007 S 288.

² Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Федеративной Республикой Германией [Московский договор], 12 августа 1970 г.// Политический архив Министерства иностранных дел, двусторонние

органів. Тоді ж було розпочато процес ратифікації німецько-польського договору, згідно якого, було визнано непорушність кордону по лінії Одер-Нейсе з Польщею, а також кордони між ФРН та НДР. Сторони взяли на себе зобов'язання неухильно дотримуватись територіальної цілісності всіх держав у Європі в їхніх існуючих кордонах, а також заявили, що ні зараз, ні в майбутньому не матимуть територіальних домагань до будь-кого. Обидві сторони також висловилися за скликання загальноєвропейської наради з безпеки та співробітництва. Крім того, ФРН відмовлялася від претензій на територію колишньої Східної Пруссії (насамперед Калінінградської області), що увійшла після Другої світової війни до складу СРСР та Польщі. У свою чергу, радянська сторона заявляла, що не перешкоджатиме мирному об'єднанню двох німецьких держав, якщо для цього виникнуть у майбутньому відповідні умови, що, по-суті, є мирним договором між СРСР та ФРН.

Ще один значний крок на шляху нормалізації відносин з Радянським Союзом зробив канцлер Брандт, зустрівшись в Криму в середині вересня 1971 року з Генеральним секретарем ЦК КПРС Л. Брежнєвим з метою продовження переговорів з двосторонніх питань. Візит федерального міністра закордонних справ Вальтера Шееля (ВДП) до Радянського Союзу в листопаді 1971 року і підписання німецько-радянської угоди про повітряний транспорт, а також угоди про створення генеральних консульств у Гамбурзі та Ленінграді також слід класифікувати в цьому контексті. У березні 1971 року Федеральний уряд також почав ознайомчі переговори з Чехословаччиною щодо німецько-чехословацької

угоди про відмову від насильства, в якій оновлення Мюнхенської угоди 1938 зіграло істотну роль¹.

У ці роки як НДР, так і Федеративна Республіка доклали чимало зусиль, щоб бути прийнятими до всесвітньої Організації Об'єднаних Націй. У 1966 році лідер СЄПН Вальтер Ульбріхт подав офіційну заявку на членство, яка, звичайно, була невдалою, оскільки на початку 1960-х років ООН обережно змінила свою позицію².

Про вступ до ООН у той час не могло бути й мови через те, що Бонн претендував на єдине представництво: Федеративна Республіка Німеччина стверджувала, що виступає від імені всіх німців. У цій неоднозначній ситуації західні союзники не бажали прийняти дві німецькі держави до ООН. Адже ФРН вдалося стати членом ВООЗ і ЮНЕСКО ще наприкінці 1950-х років. НДР вдалося зробити це лише в 1972 році, коли вона була включена до ЮНЕСКО.

Та згодом, коли в 1969 році федеральний канцлер Віллі Брандт відмовився від претензій Федеративної Республіки на єдине представництво та розпочав політику розрядки з соціалістичними державами, для двох німецьких держав відкрилися реалістичні перспективи для членства в ООН. У 1972 р. Федеративна Республіка і НДР підписали «Основний договір»³. Обидві німецькі держави визнали одна одну незалежними державами, узгодили спільні кордони та підтримували позицію взаємоповаги. Тільки тепер стало можливим членство НДР і Федеративної Республіки в ООН.

Буквально через рік дві німецькі держави стали членами ООН. Це був пізній початок у складних умовах: 18 вересня 1973 року дві німецькі держави

¹ История внешней политики СССР. Том 2. под. ред./ А.А. Громько, Б.Н. Пономарёва. Москва: Наука, 1981 . С. 307.

² Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Oldenbourg: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007 S. 345.

³ Annäherung zwischen BRD und DDR vor 50 Jahren Deuthlandfunk URL:

<https://www.deutschlandfunk.de/grundlagenvertrag-paraphiert-brd-ddr-100.html>

були прийняті до Організації Об'єднаних Націй¹. Наслідком чого з'явився обидві країни мали неабиякий авторитет на міжнародній арені, особливо для НДР. І, відповідно, у своїй інавгураційній промові на Генеральній Асамблеї ООН міністр закордонних справ Отто Вінцер говорив про «визначний момент у процесі рівноправної участі НДР у міжнародному житті». 18 вересня 1973 р. НДР фактично прибула до світового співтовариства.

На пленумі ООН представники двох німецьких держав сиділи поряд. За всі ці роки суперечки в німецько-німецькому повсякденному житті жодного разу не вирішувалися на пленумі ООН. «Ми прийшли сюди не для того, щоб розглядати Організацію Об'єднаних Націй як Стіну плачу для проблем Німеччини», — заявив Віллі Брандт у вересні 1973 року перед Генеральною Асамблеєю ООН². Це також відповідало інтересам НДР, яка вважала своєю найголовнішою метою - міжнародне визнання, що забезпечив вступ в ООН.

В ООН Федеративна Республіка передусім виступала за права людини та мирне запобігання конфліктам. «Ви завжди знайдете нас там, де на карту поставлено міжнародне співробітництво, збереження миру та прав людини. Якщо ми чогось навчилися з власного гіркого досвіду, то це: людина є мірою всіх речей», - заявив тодішній міністр закордонних справ Вальтер Шеель у 1973 році після приєднання.

Для зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина Організація Об'єднаних Націй, як і НАТО та Європейське співтовариство, стала важливою опорою та форумом для співпраці із західними союзниками. НДР більше орієнтувалася на виборчу поведінку Радянського Союзу та держав Східного блоку.

¹ Германия. Организация Объединенных Наций. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/member-states/germany>

² Цит. По: A/RES/3050 (XXVIII) Прием Германской Демократической Республики и Федеративной Республики Германии в члены ООН. ООН URL: [https://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3050\(XXVIII\)](https://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3050(XXVIII))

Отже, взаємовідносини між Федеративною Республікою Німеччиною (ФРН) та Німецькою Демократичною Республікою (НДР) у зазначений період були доволі напруженими. Зокрема фактичний поділ Німеччини «Берлінською стіною» спричинив глибоку роздільність двох німецьких держав, що йшли різними шляхами розвитку.

Водночас ФРН не покидала зусиль щодо зближення: вона активно висувала пропозиції щодо політичної та економічної співпраці з НДР та зокрема намагалася полегшити соціальне питання розділеного народу. Однак, НДР не завжди була зацікавлена в покращенні взаємовідносин, частіше через активний вплив Радянського Союзу, оскільки НДР була під контролем Радянського Союзу та залежала від нього з економічної та політичної точок зору. Це значно ускладнювало взаємовідносини з ФРН та ймовірність політичного зближення.

Крізь роки, завдяки дипломатичним процесам, дві країни хоч і не вирішили питання розділеної Німеччини, але все ж дійшли до позиції взаємного визнання та взаємоповаги, водночас ФРН продовжувала мати на меті возз'єднання двох країн одного народу та активно лобіювала її у своїй як зовнішній, так і внутрішній політиці. НДР у свою чергу залишалася вірним сателітом зовнішньої політики СРСР. Взаємовідносини обох країн, що останніми роками вийшли на офіційний рівень та вступ в ООН, ознаменували новий етап між ФРН та НДР, що заклав фундамент на шляху до об'єднання Німеччини.

Висновки

Розділення повоєнної Німеччини внесло суттєвий дисбаланс у картину тогочасного світу, що швидко сформувалася на фоні поваленого Третього Рейху. Для СРСР перемога у Другій світовій війні стала своєрідним «трампліном» у своєму ствердженні на міжнародній арені, що давало змогу відстоювати власні інтереси та просувати своє світобачення, «заражаючи» цим все нові і нові території, тим самим поширюючи ідеологічний вплив й посилюючи свої позиції у колі світових лідерів. Для США німецьке питання було можливістю укріпити економічні та згодом політичні відносини з ослабленою Європою, тим самим закріпивши для неї демократичний вектор спільного відновлення та розвитку.

Проте конфлікт інтересів провідних держав почав проявлятися ще в питанні повоєнного врегулювання німецького становища. Берлін став чи не відправною точкою відліку масштабного протистояння соціалістичної та капіталістичної систем – Холодної війни. Й надалі як і сам Берлін, так і розділена Німеччина буде слугувати своєрідним наріжним каменем у регулюванні відносин між Західним та Східним блоком. Перша Берлінська криза 1948-1949 рр.. яскраво продемонструвала цю різючу відмінність між ними.

Окрім того, вона стала точкою відліку в історії двох новосформованих німецьких країн, що обидві позиціонували себе законними правонаступниками Третього Рейху. Для зовнішнього світу такий наслідок кризи був цілком прийнятним, оскільки розвіяв побоювання щодо відновлення німецької мілітаристської могутності.

На відміну від НДР, уряд ФРН з перших років існування молодого держави проводив активну політику інтеграції в європейський економічний та політичний контекст, неодноразово наголошуючи на отриманні суб'єктності, оскільки та є єдиним законним втіленням німецької держави на її території. У

свою чергу, НДР тільки шукала власний шлях становлення як держави, зокрема і через значний вплив СРСР.

Незважаючи на взаємне невизнання, все ж ФРН та НДР підтримували діалог, зокрема, і для врегулювання міжнімецьких соціальних та економічних питань. Проте міжнародна арена була більш лаконічною, з боку ФРН – це було абсолютне ігнорування намагань НДР та СРСР на початку 1950 р. повернути ситуацію до «початкових позицій» за постулатами Потсдамської конференції, що для ФРН означало би втрату її державності під егідою радянської зовнішньої політики. Подальша впевнена та комплексна інтеграція ФРН у Західний блок, все більше заганяла в глухий кут зовнішньополітичні амбіції НДР. У свою чергу НДР стала вірним сателітом Радянського Союзу, прийнявши участь у Варшавському договорі та РЕВі.

Безрезультативність Женевської конференції чотирьох держав щодо питання возз'єднання Німеччини та надання суверенітету обом німецьким країнам в 1954 році закріпило новий етап у відносинах між ФРН та НДР. Остання, перебуваючи довгий час в залежності від зовнішньої політики першої, та почала докладати максимум зусиль для політичного визнання серед Західних країн та країн Третього світу.

Проте ФРН не могла ігнорувати «політичну модернізацію» НДР, у свою чергу вона встановлює дипломатичні відносини з СРСР, таким чином, вирішення нагальних міжнімецьких питань могло обійтись без безпосередньої участі НДР. Підкріпленням цієї позиції Західної Німеччини стала «доктрина Гальштейна» (1955-1969), за якою, кожне встановлення дипломатичних відносин з НДР розцінювався як «недружній акт» щодо ФРН, мета якої була зовнішньополітична ізоляція НДР. Проте «доктрина Гальштейна» не була ідеальним інструментом політичного «придушення» НДР. Більшість дослідників вважає, що цим кроком ФРН лише посприяла власній самоізоляції від країн Східного табору.

Нова внутрішня політика становлення соціалізму в НДР дала свої «плоди» – масова міграція східнонімецького населення на захід, зокрема і через Західний Берлін. Тому можна вважати однією із причин Другої берлінської кризи наполегливе намагання Ульбріхта схилити СРСР до жорстких заходів – «законсервувати» Західний Берлін, аби подолати кризове економічне становище всередині НДР. Протистояння досягло своєї кульмінації з будівництвом Стіни в серпні 1961 року, що фактично розділила вже розділений народ. Тепер вже німецько-німецькі відносини, точніше їхня відсутність, задавала градус Холодної війни.

Незабаром після Кубинської кризи, США та СРСР погодять зменшення напруги у відносинах. У середині 1960-х років у відносинах між Сходом і Заходом настала відлига, особливо між США і Радянським Союзом, що дало імпульс для зближення між ФРН і НДР. Необхідним стимулом у німецькому контексті стало формування першого соціал-ліберального коаліційного уряду у Федеративній Республіці в жовтні 1969 року під керівництвом Віллі Брандта. Його нова східна політика створить хороший фундамент нормалізації взаємовідносин між ФРН та НДР.

Так у 1971 році в рамках так званих «Східних договорів» з'явився перший державний договір між ФРН і НДР – транспортний договір. І нарешті, Основний договір (1972), за яким було де-юре визнано існування НДР, ознаменував вершину взаємного зближення. Варто зазначити, що цей процес відкрив шлях для вступу ФРН та НДР до ООН і початку визнання останньої у світовому співтоваристві.

Тож, з огляду на вище зазначене можна зробити висновок про особливий характер відносин між ФРН та НДР, на формування яких значною мірою впливали відносини двох наддержав США та СРСР в контексті Холодної війни!

Список літератури та джерел:

1. 21. Dezember 1972. Vertrag über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik ["Grundlagenvertrag"].1000dokumente.de URL: https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0023_gru&object=translation&l=de (Дата звернення: 01.04.2023.)
2. 22 September 1955: Regierungserklärung des bundeskanzlers in der 101. sitzung des deutschen bundestages zur moskau-reise// Konrad Adenauer URL: <https://www.konrad-adenauer.de/seite/22-september-1955/> (Дата звернення: 01.04.2023.)
3. A/RES/3050 (XXVIII) Прием Германской Демократической Республики и Федеративной Республики Германии в члены ООН. ООН URL: [https://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3050\(XXVIII\)](https://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/3050(XXVIII))
4. Adenauer K. Memoirs, 1945-53. Chicago: Henry Regnery Company, 1965. 475 p.
5. Beschluß des Ministerrates der Deutschen Demokratischen Republik vom 12. August 1961. Die Verfassungen Deutschlands URL: <https://www.verfassungen.de/ddr/mauerbau61-beschluss.htm> (Дата звернення: 01.04.2023.)
6. Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 23. Mai 1949. 1000 Dokumente. DE URL: https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0014_gru_de.pdf (Дата звернення: 01.04.2023.)
7. Die Göttinger Erklärung 1957. Georg-August-Universität Göttingen URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/die-g%C3%B6ttinger-erkl%C3%A4rung-1957/54319.html> (Дата звернення: 01.04.2023.)

8. Die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik. documentArchiv.de URL: <http://www.documentarchiv.de/ddr/verfddr1949.html#fn01> (Дата звернення: 01.04.2023.)
9. Dokumente zur Deutschlandpolitik (DzD). R. VI. B. 1. Munchen. 2002, N 9, S. 23-26
10. DuBignon C. L. The papers of General Lucius D. Clay. // Germany, 1945–1949. Volume 1. Indianapolis: Indiana University Press, 1974. Pp. 215–245
11. Es gibt keinen Dritten Weg“ – 1956 in der DDR. Archiv Bürgerbewegung Leipzig e.V URL: https://www.archiv-buergerbewegung.de/99-power-to-the-people/themenbloecke-ungarn/363-1956-ddr#start_seite_1956DDR (Дата звернення: 01.04.2023.)
12. IX. Parteitag der SED. Programm der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. // Außenpolitik der DDR. Sozialistische deutsche Friedenspolitik. Berlin (Ost): Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1982, S. 12–42
13. Kommuniqué der Konferenz von Vertretern der Alliierten Oberkommandos vom 10. Juli 1945 über die Schaffung einer Interalliierten Militärkommandantur für Berlin // Dokumente zur Berlinfrage 1944-1966. Ss. 14-15.
14. Letter From Chancellor Adenauer to President Kennedy// Sampson C.S. Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XV, Berlin Crisis, 1962–1963 // Office of The Historian. URL: Foreign Relations of the United States, 1961–1963, Volume XV, Berlin Crisis, 1962–1963. Office of the Historian
15. Modifying the Hallstein Doctrine (June 4, 1969) // Bundesregierung beschließt Grundsatzklärung über ihr Verhalten bei Anerkennung der DDR durch dritte Staaten nach Diskussion der Hallstein-Doktrin wegen Anerkennung der DDR u.a. durch Kambodscha und friert Beziehungen zu Kambodscha ein Archiv der Gegenwart, June 4, 1969, vol. 5, p. 4805
16. Note der Bundesregierung an Kuba (Bonn, 14. Januar 1963) // Bulletin des Presse und Informationsamt der Bundesregierung. 16.01.1963. S. 69–70.

17. Note from the Government of the Union of Soviet Socialist Republics to the Government of the United States of America, Transmitting a Draft Peace Treaty for Germany, January 10, 1959 // Wolfgang Heide Meyer and Guenter Hindrichs München: R. Oldenbourg Verlag, 1963. P. 244.
18. Oval Office Address on the Cuban Missile Crisis - John F. Kennedy - Oct. 22, 1962// Pax Americana. YouTube URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vrPkIYb9iog>
19. President of the East Germany state elected //The Guardian, Wednesday, October 12, 1949. The Guardian archive URL: https://uploads.guim.co.uk/2019/09/26/pres_eg_12.jpg (Дата звернення: 01.04.2023.)
20. Quadripartite Agreement on Berlin, Signed at Berlin, September 3, 1971 // United States-Department of State. Documents on Germany 1944–1985. Washington: Department of State, p. 1135-1143.
21. Regierungsprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1969 : beschlossen vom Außenordentlichen Parteitag der SPD am 17. April 1969. Bonn: Bad Godesberg, 1969. 16 s.
22. The Final Declarations of the Geneva Conference July 21, 1954. Web Archive: <https://web.archive.org/web/20110807062726/http://vietnam.vassar.edu/overview/doc2.html> (Дата звернення: 01.04.2023.)
23. The Paris Agreements 23.10.1954. NATO URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17408.htm?selectedLocale=en#top (Дата звернення: 01.04.2023.)
24. Treaty establishing the European Coal and Steel Community (Paris, 18 April 1951) / /CVCE URL: https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html (Дата звернення: 01.04.2023.).

25. Vertrag über die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken vom 20. September 1955 //Diplomatic Documents of Switzerland URL: Vertrag über die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken (1955) (verfassungen.de)
26. XX съезд Коммунистической Партии Советского Союза. 14-25 февраля 1956 года. Стенографический отчет: ч. 2. Москва: Политиздат, 1956. 640 с.
27. Вилли Б. Воспоминания. Москва: Новости, 1991. 528 с.
28. Договір про заснування Європейської Спільноти. Верховна рада України: законодавство України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (Дата звернення: 01.04.2023.).
29. Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Федеративной Республикой Германией [Московский договор], 12 августа 1970 г.// Политический архив Министерства иностранных дел, двусторонние договоры Федеративной Республики Германии [Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bilaterale Verträge der Bundesrepublik Deutschland], Sowjetunion 12. Подлинник. 1000 ключевых документов по советской истории. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_ru&dokument=0017_mos&l=ru&object=translation (Дата звернення: 01.04.2023.).
30. Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Народной Республикой Албанией, Народной Республикой Болгарией, Венгерской Народной Республикой, Германской Демократической Республикой, Польской Народной Республикой, Румынской Народной Республикой, Союзом Советских Социалистических Республик и Чехословацкой Республикой, Варшава, 14 мая 1955 г. Megabook: <https://megabook.ru/article/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%B>

[E%D0%B2%D0%BE%D1%80%201955%20\(%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82\)](#) (Дата звернення: 01.04.2023.).

31. Нота Советского правительства правительствам США, Великобритании и Франции о мирном договоре с Германией// Правда. 10.03.1952. С. 3.
32. Хрущев Н.С. Воспоминания. Москва: Информационно-издательская компания "Московские Новости", 1999.
33. Annäherung zwischen BRD und DDR vor 50 Jahren Deuthlandfunk URL: <https://www.deutschlandfunk.de/grundlagenvertrag-paraphiiert-brd-ddr-100.html> (Дата звернення: 01.04.2023.).
34. Aufstand des Gewissens. Deutschlandfunk. URL: <https://www.deutschlandfunk.de/aufstand-des-gewissens-100.html>
35. Bericht über die Krim-Konferenz// Dokumente zur Berlinfrage 1944–1966. Ss. 6-7
36. Bindi F. European Union Foreign Policy: A Historical Overview // Foreign Policy of European Union 2012 Pp. 13–40.
37. Die Zentrale Koordinierungsgruppe Bekämpfung von Flucht und Übersiedlung, Der Bundesbeauftragte des Staatssicherheitsdienstes der ehem. DDR. Berlin: BStU, 1996. 165 s.
38. Erices R., Schönfelder J. Willy Brandt in Erfurt: Das erste deutsch-deutsche Gipfeltreffen 1970. Berlin: Ch. Links Verlag, 2010 336 s.
39. Feist an Norden// DDR-Revue 04.02.60. Ss 3–4.
40. Gareis S. B. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik. Berlin: UTB GmbH, 2021. 305 s.
41. Grebing H., Schöllgen G., Winkler H.A. Bonn: JHW Dietz Nachf, 2000–2009. Band 3, 615 s.
42. Handler M. Bonn ends its alarm over a Radford plan; Chancellor Adenauer and His Party, However, Are Concerned Over Its Political Aspects opposition gains a

point Change Unexpected Elections Coming Up New Awareness Important Detail//
The New York Times Aug. 5, 1956. P. 3.

43. Hanrieder W.F. Germany, America, Europe: Forty Years of German Foreign Policy. New Haven:Yale University Press 1991. 590 p.

44. Herbert U. Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Berlin: durchgesehene,2018. 1451 s.

45. Herbst L. Option für den Westen. Vom Marshallplan bis zum deutsch-französischen Vertrag .München:Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1989. 463 s.

46. Horstmeier, C. Stiefkind der Staatengemeinschaft: Die Anerkennungspolitik der DDR in Westeuropa 1949–1973.c [Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen, 2014. 378 b.

47. Junker D. The United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968. Cambridge: Cambridge university press, 2011. 690 p.

48. Kupper S. Innerdeutscher Handel (IDH), Hamburg: Bundesministerium für Innerdeutsche Beziehungen,1971. 644 s.

49. Labinski N. Evolution of a President: John F. Kennedy and Berlin. Dissertations, Theses, and Professional Project: Marquette University, 2011. 251 p.

50. Meyer C. Außenpolitik der DDR. Drei Jahrzehnte sozialistische deutsche Friedenspolitik Institut. Berlin (Ost):Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1979. 390 p.

51. Michaelis H. Ursachen und Folgen, Bd. 26. Berlin: Dokumenten-Verlag,1979. 684 s.

52. Niedhart G. Ostpolitik// Journal of Cold War Studies. Vol. 18, No. 3, 2016. Pp 14-59.

53. Pittman A. From Ostpolitik to Reunification: West German-Soviet Political Relations Since 1974. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 176 p.

54. Schake K. The Berlin Crises of 1948-49 and 1958-62, in Securing Peace in Europe, 1945-1962 Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1992. 82 p.

55. Schalm A. Die deutsche Frage 1945 bis 1989 - Die Entwicklung der politischen Beziehungen zwischen Ost- und Westdeutschland. [German Edition] München: Alemán 26 s.
56. Schmid G. Politik des Ausverkaufs? Die Deutschlandpolitik der Regierung Brandt/Scheel. 2. Auflage. München: Tuduv-Verlagsgesellschaft, 1979. 315 p.
57. Schneider F. Ernst Benda. Berlin: De Gruyter, 1983. 56 s.
58. Scholtyseck J. Außenpolitik der DDR Oldenbourg: Wissenschaftsverlag 2003. 172 s.
59. Schulze H. Germany: A New History. Harvard: Harvard university Press, 2001. 356 p.
60. Taylor F. The Berlin Wall: A World Divided, 1961–1989. New York: Harper Perennial, 2008. 528 p.
61. The Economic Dimensions of the East-West Conflict and the Role of Germany// Contemporary European History, vol. 3. №2. 2010 pp. 197–244
62. Uhl M. Stalins V-2. Der Technologietransfer der deutschen Fernlenkwaffentechnik in die UdSSR und der Aufbau der sowjetischen Raketenindustrie 1945 bis 1959. Bonn: Bernard & Graefe Verlag, 2001. 308 s.
63. Wehner G. Die Westalliierten und das Grundgesetz 1948–1949: Die Londoner Sechsmächtekonferenz. Kapitalkonzept Medien, 1994. 312 s.
64. Wenkel C. En quête permanente d'une reconnaissance internationale // Relations internationales 04.2011(№148). P 48–49.
65. Wentker H. Außenpolitik in engen Grenzen. Die DDR im internationalen System 1949-1989. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007. 644 s.
66. Winkler H. A. Germany: The Long Road West, vol. 2, 1933–1990, trans. by Alexander Sager. Oxford: Oxford University Press, 2007. 704 p.
67. Гензель А. Європейська політика ФРН у 50-ті роки: "новий початок" на шляху до зближення з НДР // Німеччина і Україна в контексті європейської інтеграції. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. С. 203–204.

68. Германия. Организация Объединенных Наций. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/member-states/germany> (Дата звернення: 01.04.2023.)
69. Заболотна Т.В. Друга світова війна: примусова праця, репатріація, еміграція // Український історичний журнал. 2012. № 5. 225-226 с.
70. История внешней политики СССР. Том 2. под. ред./ А.А. Громыко, Б.Н. Пономарёва. Москва: Наука, 1981. 590 с.
71. Кудряченко А. І. Берлінська криза 1948-1949 років. балансування на межі війни.// Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Київ: Фенікс, 2014. С. 79-90
72. Падіння Пауерса: 60-річчя інциденту з літаком-шпигуном U-2// Радіо Свобода, 4.05.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sixty-years-ago-the-soviet-union-shot-down-u-s-spy-plane/30589331.html> (Дата звернення: 01.04.2023.).
73. Пінцак В., Онутчак О. Еволюція німецького питання у зовнішній політиці західних держав та СРСР у період Другої світової війни// Історична панорама, 2013. Вип. 17, С. 115–118.
74. Шаповалов О. Історія Німеччини в особливостях регіональної специфіки // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Вип. 866, 2009 С. 26–35.

**Лінтур В. Відносини між ФРН і НДР в умовах Холодної війни
у 1949–1973 рр.**

У дослідженні аналізується еволюція взаємовідносини Східної та Західної Німеччини від червня 1948 року, коли розпочалася перша Берлінська криза, внаслідок якої утворилося дві держави ФРН та НДР, по вересень 1973 року – приєднання ФРН та НДР до ООН, що, де-юре закріпило статус незалежності та суб'єктності двох країн однієї нації. Зокрема, розглянуті основні вектори міжнародної політики кожної з країн;

У дослідженні виділяється 3 етапи (відповідно до розділів) формування та взаємодії двох державних утворень: ФРН і НДР – в межах однієї країни «під різними прапорами» в рамках Холодної війни: формування двох німецьких держав та їхня боротьба за суб'єктність; поглиблення інтеграції до блоків, задля відстоювання власних інтересів; взаємне визнання та зближення, шляхом налагодження дипломатичних взаємовідносин.

**Lintur V. Relations between the FRG and GDR during the Cold War
from 1949 to 1973.**

The research examines the evolution of relations between East and West Germany from June 1948, when the first Berlin Crisis began and resulted in the formation of two states, the Federal Republic of Germany (FRG) and the German Democratic Republic (GDR), to September 1973, when both the FRG and GDR joined the United Nations, de jure solidifying their status as independent entities and subjects of the same nation. The study specifically analyzes the key vectors of international policy pursued by each country.

The research identifies three stages (corresponding to sections) of the formation and interaction of the two state entities, the FRG and GDR, within one country "under different flags" during the Cold War: the formation of two German states and their

struggle for recognition as independent actors, deepening integration into blocs to defend their own interests, mutual recognition and rapprochement through the establishment of diplomatic relations.